

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Н.М. Сіренко, І.Г. Волкова

Бюджетна система України

Курс лекцій

Миколаїв

2014

Затверджено на засіданні кафедри фінансів і кредиту обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від **21.01.2014 р.**, протокол № 7.

Зміст

Модуль 1. Основи бюджетної системи.....	4
Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави.....	4
Тема 2. Бюджет, як основний фінансовий план держави	11
Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування	21
Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України.....	25
Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання.....	44
Модуль 2. Доходи і видатки бюджетів	56
Тема 6. Система доходів бюджету.	56
Тема 7. Система видатків бюджету.....	72
Тема 8. Видатки бюджету на економічну діяльність держави та науку.	83
Тема 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу.	89
Тема 10. Видатки бюджету на оборону та управління.....	95
Тема 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу.	100
Тема 12. Видатки бюджету на АПК.....	105
Список рекомендованої літератури.....	109

Модуль 1. Основи бюджетної системи

Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави

1. Зміст і призначення державного бюджету.
2. Роль держбюджету в соціально-економічному розвитку держави.
3. Сутність бюджету, його функції.

-1-

Державний бюджет - це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, протягом бюджетного періоду.

Як економічна категорія **бюджет відображає** фінансові відносини щодо формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів держави. За його допомогою створюються умови для реалізації соціальних програм, програм з охорони навколишнього середовища, стимулювання науково-технічного прогресу, вирішення структурних проблем, забезпечення оборонної та інших функцій. Відповідно, і нормальне функціонування господарського механізму неможливе без удосконалення бюджетних відносин, без послідовного проведення науково-обґрунтованої фінансової політики, без наявності ефективної системи управління бюджетним процесом.

Бюджетні відносини виникають між державою й суб'єктами господарювання (юридичними та фізичними особами) в процесі мобілізації та використання грошових ресурсів, які необхідні для виконання функцій держави - економічної, соціальної, управлінської та оборонної.

Сукупність грошових відносин держави з підприємствами, організаціями, населенням, а також між органами державної влади щодо створення та використання на суспільні потреби основного централізованого фонду формує економічний зміст бюджетних відносин. Суть бюджету, як і

будь-якої економічної категорії, проявляється в його функціях. **Суспільне призначення бюджетних відносин** полягає в:

- *формуванні* головного загальнодержавного фонду грошових ресурсів (у процесі реалізації цієї функції забезпечується концентрація фінансових ресурсів у бюджетній системі держави);

- *використанні* засобів загальнодержавного грошового фонду (ця функція реалізується в процесі цільового використання бюджетних засобів);

- *здійсненні* контролю за рухом бюджетних ресурсів. Централізація засобів має важливе економічне й політичне значення, оскільки мобілізовані доходи є одним із основних знарядь втілення в життя державних програм. Це дає змогу маневрувати ресурсами, концентрувати їх на вирішальних ділянках економічного й соціального розвитку, здійснювати єдину економічну і фінансову політику на території країни.

При переході до ринкових відносин державний бюджет зберігає свою важливу роль. Але методи його впливу на суспільне виробництво і сферу соціальних відносин змінюються. Кошти державного бюджету передусім повинні направлятися на фінансування структурної перебудови економіки, комплексних цільових програм, збільшення науково-технічного потенціалу, прискорення соціального розвитку і соціальний захист населення.

Важлива роль державного бюджету не обмежується фінансуванням матеріальної сфери виробництва. Бюджетні ресурси направляються також і на невиробничу сферу (освіту, охорону здоров'я, культуру та ін.). За рахунок бюджетних та позабюджетних фондів фінансуються підприємства та організації соціально-культурного призначення. Ці видатки мають велике значення, оскільки дають змогу державі розвивати освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальний захист населення.

Видатки бюджету на соціально-культурні заходи мають не тільки соціальне, а й економічне значення, оскільки вони є найважливішою частиною затрат на відтворення робочої сили і підвищують матеріальний та культурний рівень життя населення.

Державний бюджет є головним фінансовим планом держави на поточний рік. З цієї точки зору, він є розписом доходів та видатків держави, який затверджується у вигляді закону Верховною Радою України.

Залежно від співвідношення доходів і видатків державний бюджет може бути:

- *збалансованим* - видатки дорівнюють доходам;
- *дефіцитним* - доходів не вистачає для фінансування видатків;
- *профіцитним* - сума доходів переважає над видатками.

Основна причина дефіциту бюджету полягає у відставанні темпів росту доходів бюджету, порівнянно зі збільшенням видатків бюджету. Конкретні причини такого відставання можуть бути різними:

- кризові явища в економіці;
- неконтрольованість фінансової ситуації в країні;
- значне збільшення соціальних видатків, порівнянно з ростом валового внутрішнього продукту;
- мілітаризація економіки в мирний час;
- надзвичайні ситуації (війни, стихійні лиха та ін.).

За формою прояву бюджетний дефіцит буває відкритий і прихований.

Відкритий - це офіційно визнаний дефіцит у законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

Прихований бюджетний дефіцит - офіційно не визнається і проявляється у формі завищення обсягів планових доходів і введення до складу доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

Виходячи з причин виникнення, бюджетний дефіцит поділяється на вимушений і свідомий.

Причиною виникнення вимушеного бюджетного дефіциту є зниження зростання валового внутрішнього продукту і недостатність фінансових ресурсів у країні.

Основна причина виникнення свідомого дефіциту в тому, що держава знижує податкові ставки для стимулювання економіки в період її спаду.

Недостатні фінансові ресурси вона компенсує позиками за мінімальних процентних ставок, що забезпечує високу надійність державних цінних паперів.

За напрямком дефіцитного фінансування розрізняють активний і пасивний бюджетні дефіцити.

Активний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням бюджетних коштів на інвестиції в економіку для сприяння росту валового внутрішнього продукту.

Під пасивним бюджетним дефіцитом розуміють спрямування коштів на фінансування поточних витрат.

Із точки зору тривалості, існують хронічний дефіцит та незбалансованість бюджету.

Хронічний дефіцит або довгострокова незбалансованість виникає внаслідок розриву між доходами й видатками бюджету протягом декількох років. Незбалансованість має короткостроковий характер, тобто невідповідність між видатками та доходами має місце в межах одного року.

Щодо впливу дефіциту на економіку існують деякі протиріччя. Ряд економістів, які є прихильниками дефіцитного фінансування, вважають, що дефіцит бюджету не є небезпечним для національної економіки, оскільки всі видатки здійснюються на території певної держави і сприяють зростанню рівня життя населення, що стимулює ріст купівельної спроможності, продуктивності праці й національного виробництва.

Противники цієї концепції висловлюють думку, що дефіцит бюджету - це небезпечне й негативне явище в економіці. Вони вважають, що наслідком дефіциту буде підвищення податкових ставок у майбутньому, тобто перенесення економічного тягаря на майбутні покоління. Іншим наслідком є те, що для покриття дефіциту здійснюватиметься грошова емісія та запозичення грошових ресурсів. А це, безумовно, призведе до девальвації національної грошової одиниці, збільшення внутрішнього й зовнішнього боргів держави та зниження ефективного функціонування грошово-кредитної

системи. Бюджетний дефіцит неминуче призведе до підвищення процентних ставок по державних цінних паперах, що автоматично погіршить інвестиційний клімат у країні.

Дефіцит бюджету не повинен перевищувати видатків розвитку. За наявності дефіциту бюджету, насамперед, фінансуються поточні видатки. Теоретична формула уникнення дефіциту досить проста - потрібно скоротити видатки або збільшити податки. Проте на практиці зробити це досить важко або й навіть неможливо, тому що необхідне чітке поєднання заходів щодо підвищення дохідної частини державного бюджету і скорочення видатків бюджету. Держава повинна використовувати як джерела покриття дефіциту або позики, або грошову емісію.

В Україні джерелами покриття бюджетного дефіциту, за Бюджетним кодексом України (стаття 15), є внутрішні та зовнішні запозичення. Проте вони не використовуються на фінансування поточних видатків, за винятком випадків, коли це необхідно для збереження загальної економічної рівноваги. Цією ж статтею забороняється використання емісійних коштів Національного банку України як джерела фінансування дефіциту Державного бюджету України.

У статті 72 Бюджетного кодексу України зазначається, що дефіцит бюджету Автономної Республіки Крим і міських бюджетів покривається за рахунок запозичень.

Головне призначення бюджету - регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту між галузями, регіонами, соціальними верствами населення.

Бюджет складають та виконують згідно з бюджетною класифікацією. **Бюджетна класифікація** - єдине систематизоване групування доходів, видатків та фінансування бюджету за ознаками економічної сутності, функціональної діяльності, організаційного устрою й іншими ознаками відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Вітчизняна бюджетна класифікація застосовується для здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, а також для проведення необхідного аналізу доходів та організаційних, функціональних і економічних категорій видатків, забезпечення загальнодержавної й міжнародної порівнянності бюджетних показників.

-2-

Економічне оновлення об'єктивно потребує зміцнення державного бюджету як основного важеля ефективного розвитку господарства країни, що прагне до соціально орієнтованої економіки. Тобто, держава має здійснити ефективний розподіл доходів і видатків між своїми рівнями - центральним і місцевим.

Оскільки в перехідний період функції держави набувають більшого змісту, то похідним є обов'язкове забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть задовольнятися завдяки ринковому механізмові, а також зумовлені кожною людиною. Отже, головною ланкою фінансової системи є зведений бюджет, який включає бюджети усіх рівнів ф окремі види централізованих фондів фінансових ресурсів. Пошук оптимального співвідношення бюджетів різних рівнів має ґрунтуватися на визначенні оптимального співвідношення процесів централізації та децентралізації державного управління, на відповідному розподілі повноважень і функцій органів державного управління і місцевого самоврядування. Саме розмежування їхніх функцій повинно стати основою для визначення видатків, а також доходів різних рівнів влади.

Перехід до змішаної економіки потребує різних форм і типів господарювання, втілення об'єктивних економічних законів попиту та пропозиції та конкуренції до системи господарського відтворення.

Початковий етап реформ вимагає від суспільства високої ціни для переходу до ринкових відносин.

Державний бюджет потребує насамперед чіткого правового оформлення, адже він тісно пов'язаний з правовими відносинами.

Сконцентровані у бюджеті кошти призначаються для здійснення державної соціально-економічної політики, забезпечення оборони та безпеки держави. За допомогою бюджету виконуються державні та місцеві програми з розвитку і успішного функціонування галузей економіки, проведення конверсії військово-промислового комплексу, охорони здоров'я, зміцнення науково-технічного потенціалу й культури, покращення матеріального становища населення та окремих його груп, підтримки соціально-економічного розвитку регіонів.

Акумуляція у бюджетній системі значних грошових фондів створює можливість для забезпечення рівномірного розвитку економіки і культури на усій території країни. Бюджет є могутнім інструментом державного управління. Значення державного бюджету обумовлено не лише обсягом коштів, які зосереджено у ньому. В безпосередньому взаємозв'язку з бюджетом і під його впливом функціонують усі інші ланки фінансової системи. Наявність бюджету створює можливість для маневрування при розподілі коштів на потреби суспільства з урахуванням їхньої пріоритетності протягом певного проміжку часу.

У майбутньому роль державного бюджету у соціальних процесах зростатиме. Обумовлено це тим, що саме бюджетні кошти у сукупності з позабюджетними фондами є фінансовим підґрунтям для здійснення соціальних перетворень, переходу на новий, вищий рівень соціального обслуговування населення.

ДБ є складовою частиною бюджетної системи і провідною ланкою державних фінансів.

Сутність ДБ:

1. Утворення централізованого фонду фінансів, необхідних для виконання функцій держави
2. Планування бюджетних показників доходів і витрат
3. Використання централізованих фондів грошових коштів

Сутність ДБ реалізується через його функції:

1. Розподільча – дозволяє сконцентрувати грошові кошти у розподілі держави і використати їх на задоволення загальнодержавних потреб. Притаманний багаторівневий, багатовидовий, міжгалузевий, міжтериторіальний розподіл коштів. Об'єкт бюджетного перерозподілу – національний дохід, ВВП.

2. Контролююча – наскільки своєчасно та повно фінансові ресурси потрапляють до розпорядження держави, чи відповідають розміри державних централізованих ресурсів потребам держави, чи ефективно використовуються бюджетні кошти. Охоплює майже всіх учасників виробництва, відбиває економічні процеси, які відбуваються в усіх структурних ланках економіки. Об'єкт – рух бюджетних ресурсів, які відображаються у відповідних показниках бюджетних надходжень і витратних призначеннях.

3. Забезпечення існування держави – дозволяє створювати матеріально – фінансову базу існування держави.

Тема 2. Бюджет, як основний фінансовий план держави

1. Бюджет - основний фінансовий паан держави. Суть та основні складові.
2. Бюджетне планування.

Крім того, що бюджет є економічною (фінансовою) категорією, він виступає в ролі основного фінансового плану держави. У цьому проявляється його правова сутність і значення. Держава регламентує бюджетні відносини в правовій формі. Правова характеристика бюджету пов'язана з розглядом його як фінансового плану, що є розписом основного централізованого фонду грошових коштів держави. Правове регламентування бюджету здійснюється в загальних рисах Основним Законом України - Конституцією і деталізується у бюджетному законодавстві. Щорічне прийняття закону про державний бюджет і відповідних рішень місцевих органів влади про місцеві бюджети являє собою законодавче затвердження бюджету як основного фінансового плану.

Розглядаючи бюджет як фінансовий план, слід нагадати, що його вертикальна структура (за рівнями органів влади й управління) відповідає структурі бюджетного устрою. Зведений бюджет України як фінансовий план не затверджується, а використовується як аналітико-статистичне узагальнення планових і фактичних показників.

Він є довідковим документом, який показує суму ресурсів, що мобілізуються і перерозподіляються через бюджет.

З позиції фінансового плану бюджет держави розглядається як сукупність державного бюджету України, Республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів. Державний бюджет України є фінансовим планом центральних органів влади й управління. Він відображає загальнодержавні потреби в грошових коштах, джерела їх формування, розподіл і перерозподіл. Саме державний бюджет насамперед характеризує економічну й соціальну політику держави. Республіканський бюджет Автономної Республіки Крим та місцеві бюджети є фінансовими планами місцевих органів представницької та виконавчої влади і відображають їх фінансову діяльність.

Бюджет може складатись у вигляді одного чи кількох фінансових планів. Нині в окремих країнах поділ бюджету відбувається за напрямками

використання коштів - поточні й капітальні видатки. Відповідно створюються поточний бюджет та бюджет розвитку і розподіляються доходи між ними. На даний час в Україні бюджет поділяється на дві частини: загальний та спеціальний фонди. До загального фонду відносять кошти, що призначені для реалізації загальних функцій, а до спеціального - кошти, що мають конкретне призначення, у тому числі власні кошти бюджетних установ та організацій.

Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди, їх складові визначається виключно Бюджетним кодексом України та Законом про Державний бюджет України (рис. 2.1).

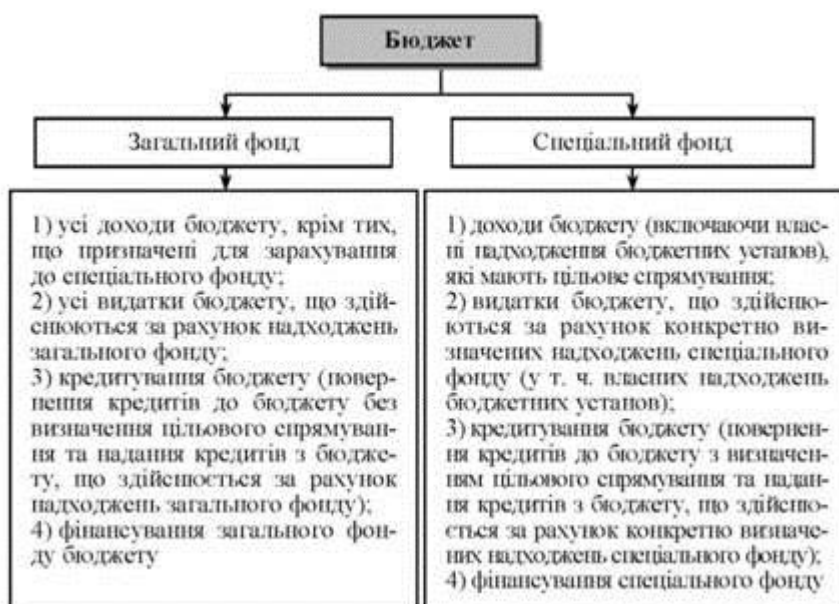

Рис. 2.1. Загальний та спеціальний фонди бюджету

Бюджетним кодексом передбачено, що при складанні та виконанні бюджету можливі трансфери з загального до спеціального фонду, однак щодо них встановлено суворі обмеження. Частиною 7 ст. 13 Кодексу визначено, що рух коштів між загальним та спеціальним фондами дозволяється тільки в межах бюджетних призначень через внесення змін до Закону про Державний бюджет, рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради.

Резервний фонд бюджету формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету. Порядок використання коштів з резервного фонду бюджету визначається Кабінетом Міністрів України. Рішення про виділення коштів з резервного фонду бюджету приймаються відповідно Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування. Резервний фонд бюджету не може перевищувати 1 % обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету.

Кабінет Міністрів України (Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи відповідних місцевих рад) щомісячно звітують перед Верховною Радою України (Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідною місцевою радою) про витрачання коштів резервного фонду відповідного бюджету. У Державному бюджеті України резервний фонд передбачається обов'язково. Рішення щодо необхідності створення резервного фонду місцевого бюджету приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна місцева рада.

Бюджет як фінансовий план також тісно пов'язаний з усіма іншими ланками державних фінансів, зокрема цільовими фондами. Частина з них - Фонд соціального захисту інвалідів та Державний фонд охорони навколишнього природного середовища - може безпосередньо зараховуватись до державного бюджету при його затвердженні, хоча виконуються вони відособлено. Інші фонди, наприклад Пенсійний, складаються і виконуються окремо, однак вони теж пов'язані з державним бюджетом, оскільки можуть мати як цільові надходження коштів з бюджету, так і перерахування до бюджету.

Бюджет як фінансовий план характеризується певним складом і структурою доходів та видатків, кредитування, боргу і фінансування бюджету, які відбивають фінансову діяльність держави. Їх структуризація може мати офіційний і науковий характер. Офіційна бюджетна класифікація,

що являє собою систематизоване групування доходів і видатків, кредитування, боргу та фінансування бюджету, затверджується в установленому порядку. В її основі ознаки, що мають визначальну роль у бюджетному процесі. Наукова класифікація уможливує оцінювання складу та структури доходів і видатків бюджету передусім за економічним змістом. У класифікації видатків бюджету основним є їх суспільне призначення, а в класифікації доходів - методи мобілізації.

Як фінансовий план бюджет не є чимось відокремленим - це головна складова єдиної системи фінансового планування в країні. Податкові відносини з бюджетом регулюють фінансові плани підприємств і визначають їхні реальні можливості. Підприємства державного сектору економіки не тільки здійснюють обов'язкові платежі, а й можуть отримувати асигнування з бюджету у вигляді державного субсидування і бюджетних кредитів. Такі взаємовідносини теж відбиваються у фінансових планах підприємств і визначають їх фінансовий стан. Однак з переходом до ринкових відносин бюджет перестав виконувати функцію збалансування фінансових ресурсів підприємств. Нині ця функція покладається на кредит, а бюджет має забезпечувати тільки певну фінансову підтримку як за рахунок пільг з оподаткування, так і через надання асигнувань, кредитів і гарантій.

Заклади бюджетної сфери складають фінансовий план у вигляді кошторису. У ньому відбиваються бюджетні асигнування, які є головним джерелом фінансового забезпечення. У нормальних умовах кошторисне фінансування здійснюється за нормативним методом. Величина нормативів залежить як від реальних потреб у ресурсах, так і від можливостей бюджету - чим кращий стан бюджету, тим більші за розміром норми. Під час фінансової кризи бюджетне фінансування здійснюється на основі комбінованого підходу. Частина видатків, насамперед на заробітну плату, фінансується за встановленими (однак на досить низькому рівні) нормами, частина - виходячи з реальних можливостей бюджету. Упровадження в бюджетній сфері елементів комерційного розрахунку веде до змін у їх фінансовому

плануванні і до формування нових взаємовідносин з бюджетом. Бюджетні асигнування є тільки одним із джерел формування доходів, причому їх роль і питома вага поступово зменшуються за рахунок розширення форм і методів фінансової діяльності.

Відкриття позабюджетних рахунків для розміщення бюджетних коштів (включаючи власні надходження бюджетних установ) органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим і місцевого самоврядування та іншими бюджетними установами забороняється. Винятком є розміщення закордонними дипломатичними установами України бюджетних коштів на поточних рахунках іноземних банків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Дозволено також розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, їм законом надано відповідне право.

Таким чином, бюджет як фінансовий план відіграє надзвичайно важливу роль у діяльності держави. Він визначає її можливості й пріоритети, її роль і форми реалізації закріплених за нею функцій. Це документ, що спрямовує діяльність держави, робить її конкретною і фінансово забезпеченою.

-2-

Бюджетне планування є важливим інструментом організації управління економікою, який створює передумови для повного і своєчасного забезпечення фінансовими ресурсами соціально-економічного розвитку суспільства. Бюджетне планування дає змогу забезпечити збалансованість фінансових ресурсів держави, визначити реальні джерела доходів бюджету та пріоритети у видатковій політиці, здійснювати ефективне управління державним боргом, реалізовувати на практиці єдину бюджетну політику на всіх рівнях державної влади. Водночас бюджетне планування - це складова державного фінансового планування, що займає у ньому центральне місце. У

процесі бюджетного планування встановлюються зв'язки всіх суб'єктів господарювання, усієї соціальної інфраструктури та інших інституцій з бюджетною системою, причому бюджету належить провідна, координувальна роль.

Бюджетне планування необхідно розглядати як складову управління бюджетом і як процес складання планів. За сутністю бюджетне планування можна охарактеризувати як науково обґрунтований процес визначення обсягів і джерел формування та напрямів використання централізованого фонду грошових коштів держави. За змістом бюджетне планування - це особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень стосовно її фінансового забезпечення, тобто специфічна сфера управління. За формою бюджетне планування є процесом складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану - державного бюджету та місцевих бюджетів.

Бюджетне планування повинно мати науковий характер, базуватися на теорії суспільного відтворення і бути пов'язаним з усіма аспектами економічного, політичного та соціального розвитку суспільства - діяльністю суб'єктів господарювання, організацією управління, національною обороною, правоохоронною діяльністю і забезпеченням безпеки держави, наукою, культурою, охороною здоров'я, освітою тощо. Тобто призначенням бюджетного планування насамперед є забезпечення збалансованості фінансових ресурсів держави, які акумулюються через бюджет, з метою фінансування за їх рахунок необхідних витрат на виконання завдань, що стоять перед державою і визначені Конституцією України. За допомогою бюджетного планування визначаються реальні джерела доходів бюджету відповідно до фіскальних цілей уряду та пріоритети у видатковій політиці бюджету, на основі яких формуються бюджети всіх рівнів. Бюджетне планування забезпечує реалізацію єдиної фінансової політики на всіх рівнях державної влади, єдиних форм і методів усієї бюджетної роботи, сприяє ефективному управлінню державним боргом, що полягає у своєчасному

виконанні державою своїх боргових зобов'язань та залученні на фінансування бюджету внутрішніх і зовнішніх запозичень.

Основними функціями бюджетного планування є:

- вибір раціональних способів бюджетного забезпечення економічного і соціального розвитку на основі ефективного використання наявних у суспільстві ресурсів;
- здійснення ефективного перерозподілу бюджетних ресурсів;
- визначення раціональних форм мобілізації бюджетних ресурсів і оптимального розподілу доходів і видатків;
- забезпечення мінімального рівня соціальних потреб та формування необхідних соціальних резервів;
- передбачення можливості прозорого бюджетного контролю.

Таким чином, у процесі бюджетного планування розв'язується низка економічних завдань:

- визначення повноти джерел надходження грошових коштів за податками і зборами до бюджетів різних рівнів;
- досягнення найвищої ефективності у розподілі бюджетних ресурсів між бюджетами регіонів, галузями народного господарства і конкретними видатками;
- спрямування бюджетних ресурсів на забезпечення пропорційного й динамічного розвитку суспільства;
- забезпечення прозорості і контролю за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання з метою дотримання цільового використання бюджетних ресурсів і режиму економії, повноти виконання завдань з надходження податків і зборів до бюджету;
- формування необхідних резервів.

У процесі бюджетного планування виявляється загальна потреба держави у грошових коштах, необхідних для виконання заходів соціально-економічного розвитку суспільства. Ураховуються не лише можливості, а й практична доцільність мобілізації тієї чи іншої частини новоствореної

вартості валового внутрішнього продукту до бюджету суб'єктами господарювання. При цьому бюджетні призначення мають відповідати плану соціально-економічного розвитку і сприяти зростанню ефективності всього суспільного виробництва. Завдання бюджетного планування - виявити можливі диспропорції розвитку економіки і за допомогою бюджетного механізму їх ліквідувати. Наявність бюджетних резервів дає можливість забезпечити безперебійність фінансування планових заходів навіть у тих випадках, коли надходження до бюджету виявляються невиконаними. Бюджетні резерви є джерелом відшкодування збитків, заподіяних стихійними силами природи. За їх допомогою ліквідуються диспропорції, що виникають у процесі виконання бюджету. Вони необхідні також для маневрування грошовими коштами в період сезонних касових розривів.

Отже, перед бюджетним плануванням стоїть триєдине завдання; перше - визначення реальних джерел і достовірних обсягів доходів бюджету; друге - оптимізація структури видатків бюджету, третє - досягнення збалансованості між доходами і видатками. Крім того, важливо встановити оптимальну структуру розмежування бюджетних ресурсів між рівнями бюджетної системи і передбачити резервні кошти.

Перше тактичне завдання бюджетного планування починається з визначення реальних доходів і розроблення заходів, які забезпечили б їх повне і своєчасне надходження до бюджету. Безпосереднє ж забезпечення реальності планування доходів базується на двох чинниках: наявність достовірної інформації і володіння сучасними методами їх опрацювання. Друге тактичне завдання бюджетного планування полягає в оптимізації структури видатків бюджету. Це завдання досить складне як в умовах фінансової стабільності у державі, так і під час фінансової кризи. Коштів завжди не вистачає, а потреби в бюджетних витратах щороку зростають. Задовольнити всі потреби в заявленому обсязі просто неможливо. Тому необхідно знаходити оптимальне співвідношення між напрямками видатків із бюджету. Зараз не існує певної математичної моделі, яка визначала б чіткі

параметри оптимальності. Однак пріоритет усе-таки має належати завданням забезпечення економічного розвитку, оскільки тільки це може гарантувати реальні соціальні блага і гарантії. Третє тактичне завдання бюджетного планування - забезпечення збалансування доходів і видатків, оскільки, як правило, потреба в коштах завжди перевищує наявні доходи. Збалансування може забезпечуватися трьома способами: збільшенням доходів, скороченням видатків, визначенням дефіциту та джерел його покриття. Особливим завданням бюджетного планування є раціональний розподіл доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи, забезпечення реального збалансування кожного бюджету, рівномірного надходження доходів протягом року і своєчасного фінансування передбачених у бюджеті заходів.

При цьому створюються відносно рівні умови для соціально-економічного розвитку кожної адміністративно-територіальної одиниці.

Таким чином, бюджетне планування - це процес розроблення планів формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування, з метою достовірного й достатнього визначення обсягу та джерел формування бюджетних доходів, оптимального розподілу видатків і збалансування бюджету на відповідний період. При цьому організація бюджетного планування передбачає проходження трьох стадій: складання, розгляд і затвердження бюджетів. Тому суб'єктами бюджетного планування є всі установи й організації в особі їхніх фахівців, задіяні в бюджетному процесі на цих стадіях, а саме:

- законодавчі органи влади - Верховна Рада України, яка після розгляду законопроекту про державний бюджет ухвалює його;

- органи, наділені бюджетними повноваженнями, - органи виконавчої влади, відповідальні за розроблення та реалізацію державної політики, якими є Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України;

- органи державного фінансового контролю - Рахункова палата та Державна фінансова інспекція України, які здійснюють контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів;

- розпорядники бюджетних коштів - беруть участь у підготовці пропозицій до проекту бюджету на наступні періоди;

- громадськість (громадські організації, засоби масової інформації та громадяни), яка бере участь у публічних заходах з обговорення бюджетної політики і може впливати на формування пропозицій із бюджетних питань для органів державної влади.

Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

1. Бюджетний дефіцит: визначення, види, причини виникнення.
2. Джерела покриття дефіциту .
3. Роль бюджету у фінансово-кредитному механізмі.

-1-

Від надійності збалансування доходів і видатків бюджету на стадії його планування залежить фактичний стан бюджету. Зокрема в частині дотримання встановленого законом про державний бюджет рівня перевищення видатків над доходами - дефіциту або перевищення доходів над видатками – профіциту бюджету.

Протягом останніх років важливими факторами, які негативно впливали на стан державних фінансів, були недостатня надійність збалансування доходів і видатків та значний рівень його дефіциту.

Незбалансованість бюджету у процесі його виконання призводила до накопичення кредиторської заборгованості державного і місцевих бюджетів та створення “прихованого дефіциту бюджету” в умовах обліку дефіциту на основі касового виконання бюджету.

У Бюджетному кодексі встановлено норми щодо дефіциту та профіциту бюджетів, джерел покриття, умов здійснення запозичень та надання гарантій по виконанню боргових зобов'язань, а також граничного розміру державного боргу.

Згідно ст.14 БК, прийняття ДБУ або бюджету АРК, міського бюджету на відповідний бюджетний період з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування дефіциту відповідного бюджету з урахуванням особливостей, визначених ст.72.

Ст. 72. Бюджет АРК та міські бюджети можуть прийматися з дефіцитом виключно у частині дефіциту бюджету розвитку.

Дефіцит бюджету АРК та міських бюджетів покривається за рахунок запозичень.

Затвердження обласних, районних, районних у містах, сільських та селищних бюджетів з дефіцитом не допускається.

-2-

Джерелами фінансування дефіциту бюджетів є державні внутрішні та зовнішні запозичення, внутрішні запозичення органів влади АРК, внутрішні та зовнішні запозичення органів місцевого самоврядування. КМУ може брати позики в межах визначених законом України про Державний бюджет України. Запозичення використовуються для забезпечення фінансовими ресурсами поточних видатків держави. За винятком випадків, коли це необхідно для збереження загальної економічної рівноваги.

Міністр фінансів має право обирати кредитора, вид позики і валюту запозичення з урахуванням вимог БК та з метою економії коштів та ефективності їх використання.

Якщо витрати на обслуговування та погашення державного боргу перевищать обсяг коштів, передбачений в законі про ДБУ на таку мету, Міністр фінансів невідкладно інформує про це КМУ. КМУ невідкладно

інформує про очікуване перевищення таких витрат ВРУ та подає у двотижневий термін пропозиції про внесення змін до закону України про ДБ України.

Емісійні кошти НБУ не можуть бути джерелом фінансування дефіциту ДБУ

Державна позика – отримання державою коштів у формі запозичень від юридичних і фізичних осіб, урядів інших держав, міжнародних фінансових організацій на умовах поворотності, терміновості і платності.

Використання державних позик вимагає:

- наявності тимчасово вільних коштів у кредиторів держави;
- довіри з боку кредиторів до держави;
- заінтересованості кредиторів;
- наявності реальних доходів від використання позичених грошових коштів, які дають можливість повернути борги і сплатити проценти.

Державні позики вимагають чіткої системи погашення державного боргу. Джерелами цього погашення можуть бути:

- 1) додаткові податкові надходження, які отримує держава завдяки зростанню ВВП на основі інвестування позичених коштів;
- 2) підвищення рівня оподаткування;
- 3) зменшення видатків;
- 4) випуск нових позик.

Грошова емісія може використовуватися тільки в умовах жорсткого контролю за використанням цих грошей. Вона виходить з обмеження відношення бюджетного дефіциту до ВВП на рівні 2-3%.

У разі використання грошової емісії основним чинником дефіциту є напрям направлення цих коштів - в інвестиції то це дає можливість отримати певний дохід, що в свою чергу, амортизує сплеск інфляції. В разі використання коштів на поточні витрати інфляція стає невідворотною.

Фінансово-кредитний механізм є сукупністю фінансових методів впливу на соціально-економічний розвиток країни. Він складається з двох підсистем:

- 1) фінансове забезпечення;
- 2) фінансове регулювання.

Фінансове забезпечення здійснюється у таких чотирьох формах:

1. Самофінансування – покриття витрат за рахунок власних коштів. Це вихідна форма.

2. Кредитування - покриття витрат за рахунок позичених коштів. Це регулююча форма.

3. Акціонерний капітал - форма колективного капіталу, яка дає змогу концентрувати великі ресурси.

4. Бюджетні асигнування - форма державного фінансового забезпечення. З одного боку, вона є підпорядкованою, тобто використовується тоді, коли не вистачає інших джерел або їх важко сформувати (це насамперед непривабливі для приватного бізнесу сфери діяльності). З іншого боку, ці асигнування можуть виконувати регулюючу роль при порушенні рівноваги цін, наприклад субсидії виробникам с/г продукції.

Фінансове регулювання пов'язане з податковою системою і регулюючою функцією податків та з бюджетним субсидіюванням.

Сучасна економічна думка пропонує багато концепцій бюджетного дефіциту, за допомогою яких визначається ефективність фіскальної політики та її вплив на економічну систему.

Найважливіші з них такі:

Загальний дефіцит – називається також фактичним, або касовим утворюється державними витратами, які перевищують ДД та субсидії;

Зовнішній дефіцит – дорівнює зовнішнім видаткам держави, за винятком державних надходжень від зовнішніх джерел;

Внутрішній дефіцит – це загальний дефіцит за мінусом зовнішнього дефіциту;

Операційний дефіцит - визначається як загальний дефіцит, за винятком інфляційної частки відсоткових платежів;

Первинний дефіцит – різниця між величиною загального дефіциту і сумою всіх відсоткових платежів;

Поточний – утворюється поточними державними доходами за винятком поточних видатків.

Іноді бюджетний дефіцит може бути наймогутнішим інструментом отримання коштів для майбутнього мостом, що зв'язує сьогодні з реальним майбутнім. Важливо застосувати новітні методи забезпечення неінфляційного створення грошей під майбутнє, у тому числі і забуте нами програмно-цільове регулювання.

Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України

1. Засади побудови бюджетної системи України. Бюджетний устрій.
2. Розподіл доходів і видатків між ланками бюджетної системи.
3. Склад доходів і видатків бюджетів.
4. Права учасників бюджетного процесу.
5. Бюджетна класифікація.

-1-

Система державних фінансів поділяється на два рівні - загальнодержавні та місцеві фінанси. Бюджет є провідною ланкою системи державних фінансів. Структура бюджету держави може розглядатись у двох розрізах - горизонтальному і вертикальному. Горизонтальна структура бюджету відображає склад і співвідношення його доходів та видатків. У вертикальному розрізі структура бюджету розглядається за рівнями органів державної влади й місцевого самоврядування. На кожному з рівнів складається, затверджується і виконується окремий бюджет. Вертикальна

структура бюджету відповідає бюджетному устрою країни. Бюджетний устрій - це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими її ланками. Він визначає спосіб побудови бюджетної системи та взаємозв'язки між її окремими ланками, адже він відображає організацію вертикальної структури бюджету держави за рівнями влади. Основи бюджетного устрою досить стабільні і обумовлюються загалом однаковими чинниками в різних країнах. Бюджетні ж системи різних країн можуть дещо різнитися, хоча й базуються на однакових засадах. Урегульована правовими нормами сукупність усіх видів бюджетів, які створюються в країні відповідно до її бюджетного устрою, становить бюджетну систему.

Теоретично можливі три варіанти виділення окремих видів бюджетів. Насамперед це створення єдиного для всієї країни бюджету на основі принципу централізації державних коштів у єдиному фонді. Такий варіант дає можливість сконцентрувати всі ресурси в одному бюджеті, що спрощує управління ним. Однак при цьому підривається автономність місцевих органів влади, що робить їх взагалі або непотрібними, або недієздатними. Тому навіть теоретично зазначений варіант можливий тільки в невеликих країнах, а практично застосовується лише в так званих карликових країнах, де немає територіального поділу. За наявності територіального поділу країни централізація державних коштів у єдиному фонді (бюджеті) ніколи не застосовується, бо неможливо з єдиного центру врахувати всі потреби на місцях. Водночас гіпотетично припустимий і протилежний варіант, який ґрунтується на засадах децентралізації. Він передбачає створення тільки регіональних бюджетів. При цьому загальнодержавні видатки можуть здійснюватися за рахунок відрахувань на централізовані потреби. Проте й такий варіант настільки складний і неефективний, що теж майже ніде не використовується. Нарешті, з огляду на необхідність урахування як загальнодержавних, так і місцевих потреб створюється кілька рівнів бюджету

на основі поєднання на кожному рівні централізованих і децентралізованих видів бюджетів. Саме такий підхід є загальноприйнятим у світі.

Вертикальні рівні бюджетів установлюються відповідно до державного устрою країни та її адміністративно-територіального поділу. Розрізняють два види бюджетів, центральні та місцеві. Центральний бюджет у різних країнах може називатися по-різному, центральний, державний, загальнодержавний, федеральний та ін. В Україні, наприклад, вживається термін "державний бюджет". Однак назва не змінює суті цього виду бюджету - він призначений для забезпечення загальнодержавних потреб. Місцеві бюджети, відповідно, забезпечують місцеві потреби регіонів та територіальних громад населених пунктів. Їх склад відбиває адміністративно-територіальний устрій країни.

Принцип побудови бюджетної системи є головним елементом у бюджетному устрої. Саме він визначає характерні ознаки бюджетного устрою тієї чи іншої країни. У цілому можливі два альтернативні підходи - установлення або єдності всіх бюджетів, або автономності кожного з них.

Принцип єдності побудови бюджетної системи означає, що всі бюджети складають у сукупності єдине ціле - єдиний бюджет, який затверджується і виконується в загальному обсязі. На загальнодержавному рівні єдиний бюджет держави охоплює центральний бюджет і єдині бюджети автономій та адміністративно-територіальних одиниць першого рівня. Отже, характерною ознакою принципу єдності є наявність єдиного бюджету як офіційно затвердженого фінансового плану. Єдність бюджету забезпечується єдиною дохідною базою всіх бюджетів та єдиною системою видатків бюджету. При цьому допускається перерозподіл коштів між бюджетами як прямим вилученням чи переданням частини доходів, так і через бюджетне регулювання, тобто встановлення нормативів розподілу доходів відповідно до рівня забезпеченості кожного бюджету.

Принцип єдності проявляється в організації управління процесом складання й виконання бюджету з єдиного центру. Оскільки затверджується єдиний бюджет, то в його складі затверджуються і центральний бюджет, і

відповідні регіональні єдині бюджети в загальному їх обсязі. У цих умовах єдиною можливою технологією процесу бюджетного планування є затвердження бюджету за системою "зверху-донизу". При цьому немає значення, у якому порядку і в якій послідовності складається проект бюджету - "знизу-доверху", "зверху-донизу" чи паралельно. Головне, що доки не буде прийнято бюджет вищого рівня, неможливе затвердження і бюджету нижчого рівня. Органи влади нижчого рівня не можуть ігнорувати й не виконувати встановлену бюджетну процедуру, адже затверджені на вищому рівні відповідні показники необхідні для складання їх бюджету.

Сутність принципу автономності побудови бюджетної системи полягає в тому, що кожний бюджет, який входить до її складу, є відносно відокремленою і самостійною частиною. Характер взаємовідносин між бюджетами різних рівнів (а без них не може навіть використовуватися термін "система", який означає сукупність саме взаємозв'язаних елементів) не тільки не підриває автономності кожного бюджету, а навпаки - підкреслює її. Принцип автономності зовсім не означає, що кожний бюджет є абсолютно відокремленою частиною. Також він не зводиться до повного самозабезпечення коштами і самофінансування. Цей принцип передбачає автономне управління кожним бюджетом і відсутність прямого перерозподілу коштів між бюджетами через їх вилучення із бюджетів нижчого рівня до бюджетів вищого рівня. Не можуть переглядатись нормативи розподілу доходів на підставі поліпшення дохідної бази бюджетів нижчого рівня за рахунок мобілізації місцевих ресурсів, введення місцевих податків і випуску місцевих позик.

В умовах автономності зведений бюджет не складається і не затверджується. Він може використовуватися лише як довідковий документ. Усі бюджети формуються незалежно один від одного, хоча між ними і можуть складатися певні взаємовідносини, які ґрунтуються на договірних засадах, а не диктуються вищою ланкою управління.

Автономність кожного бюджету забезпечується чітким законодавчим розмежуванням доходів і видатків між бюджетами із забезпеченням кожного бюджету досить міцною і стабільною дохідною базою. Це забезпечення підкріплюється широкими правами в установленні місцевих податків як у вигляді надбавок до загальнодержавних податків, так і в уведенні суто місцевих податків і зборів відповідно до регіональних особливостей. Автономність кожного бюджету відбивається і в процедурі бюджетного процесу. Кожний орган влади й управління складає, затверджує й виконує безпосередньо тільки свій бюджет. За таких умов взагалі не стоїть питання про послідовність складання і затвердження бюджету. "зверху-донизу" чи "знизу-доверху". Кожний бюджет складається і виконується автономно, незалежно від бюджетного процесу як на вищих, так і на нижчих рівнях бюджетної системи.

Автономність бюджетів теоретично може бути повною або частковою. Повна означає, що ні у формуванні дохідної бази, ні у визначенні видатків не встановлюється жодних обмежень. Терміни складання та затвердження бюджету теж визначаються відповідним рівнем влади й управління самостійно. Однак на практиці повної автономності не існує. Є обмеження, які обумовлені як законодавством, так і інтересами відповідних ланок. Ці обмеження можуть бути незначними і несуттєвими, а можуть і повністю підривати автономність. Характерним явищем у світовій бюджетній практиці є постійна спрямованість на розширення автономності бюджетів усіх рівнів.

Кожний із принципів побудови бюджетної системи має свої переваги й недоліки. Наприклад, принцип єдності дає змогу управляти бюджетними коштами з єдиного центру. За таких умов можливі концентрація ресурсів на певних напрямках і розширення їх перерозподілу між галузями та регіонами. У цьому разі держава має досить дійовий інструмент реалізації економічної і соціальної політики. Однак зазначений принцип практично зводить нанівець місцеву ініціативу в пошуку й мобілізації резервів зростання доходів і раціонального використання коштів за окремими напрямами видатків.

Причиною цього є можливий перерозподіл коштів. Немає сенсу вишукувати додаткові надходження та економити на видатках, якщо це призведе до перерозподілу доходів через їх пряме вилучення або зменшення нормативів відрахувань від регульовальних доходів.

Принцип автономності має прямо протилежні характеристики. Він створює всі передумови для ефективного і раціонального використання бюджетних ресурсів, для пошуку і залучення резервів. Якщо ж не буде таких передумов на місцях, то не буде і стимулів до зростання доходів у державі. Безперечно, можливості державних структур у перерозподілі ресурсів у цьому разі значно скорочуються. І це важливо, бо бюджет має бути саме інструментом перерозподілу, а не первинного розподілу.

У цілому на підставі порівняльного аналізу можна зробити висновок, що ефективнішою і раціональнішою є бюджетна система, побудована на засадах автономності кожного бюджету. Звісно, така система не означає автаркії і не має нічого спільного з ігноруванням загальнодержавних чи регіональних проблем. Саме для врегулювання цих проблем і створюються на кожному рівні централізовані й децентралізовані бюджети.

-2-

Важливим у бюджетному устрої є розподіл доходів і видатків між бюджетами. Цей розподіл ґрунтується на певних засадах, які обумовлені багатьма факторами, насамперед фінансовою моделлю суспільства, основами побудови податкової системи і системи доходів бюджету, формами власності тощо. Кожна країна, обираючи ту чи іншу модель бюджетного устрою, установлює і певну систему розподілу доходів і видатків між бюджетами, яка виходить з розподілу видатків.

Розподіл видатків між бюджетами ґрунтується на більш сталих засадах, бо визначається самим призначенням того чи іншого бюджету. Його основу становить розподіл функцій та повноважень між рівнями державної влади й

управління. Видатки загальнодержавного характеру забезпечуються із центрального бюджету, видатки локального значення - з відповідних місцевих бюджетів. Тобто все залежить від того, як оцінюється значення тих чи інших видатків.

У процесі розподілу видатків можуть застосовуватися два підходи. Перший передбачає розподіл за територіальною ознакою - місцезнаходження розпорядника бюджетних коштів. Другий виходить із відомчого підпорядкування - розпорядник отримує бюджетні кошти з бюджету того рівня, до якого належить орган управління, якому він підпорядкований.

Розподіл доходів між бюджетами є похідним від розподілу видатків між ними і має забезпечити надійність та стабільність дохідної бази бюджетів усіх рівнів. При цьому безпосередньо від зусиль відповідних органів влади й управління залежать можливості мобілізації доходів бюджету. Вони повинні також мати дійові важелі впливу на забезпечення надходження закріплених за ними податків, на платників цих податків. Інакше ці органи не зможуть проводити ефективну фінансову політику у сфері доходів і повністю залежатимуть від некерованих ними процесів.

Розподіл доходів між бюджетами може здійснюватися двома основними методами. Перший - закріплення за кожним бюджетом певних доходів. Він властивий насамперед бюджетному устрою, що виходить з принципу автономності. Закріплення може відбуватися через повне передання того чи іншого доходу в конкретний бюджет або за допомогою визначення стабільних нормативів розподілу окремих доходів між двома чи кількома бюджетами. Нормативи установлюються як у твердо фіксованих розмірах у відсотках від загальної суми надходжень, так і через розподіл ставок податків. При цьому, як правило, фіксується розмір ставки, за якою здійснюються платежі до центрального бюджету, і максимальна ставка. Ставка надходжень до місцевих бюджетів установлюється місцевими органами влади в межах максимальної ставки і ставки, за якою здійснюються

платежі до центрального бюджету. Такий механізм дає можливість місцевим органам самостійно регулювати свою дохідну базу і впливати на платників.

Другий метод розподілу доходів між бюджетами, який припустимий лише за умови застосування принципу єдності бюджетної системи, полягає в установленні системи бюджетного регулювання, тобто у здійсненні відрахувань до бюджетів нижчих рівнів відповідно до їхніх потреб. При цьому всі доходи поділяються на дві групи, закріплені і регульовальні. Закріплення окремих доходів загалом відбувається так само, як і при застосуванні першого методу. Для кожного бюджету щорічно встановлюються індивідуальні нормативи відрахувань від регульовальних доходів з метою збалансування цих бюджетів або вирівнювання їх дохідної бази. Бюджетне регулювання є способом централізованого керівництва складанням, затвердженням і виконанням бюджету.

-3-

Доходи бюджету — частинка централізованих ресурсів, що використовуються з метою виконання відповідних функцій держави.

В Україні, згідно з Бюджетним кодексом, доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) офіційні трансферти.

1. Податкові надходження — це передбачені податковими законами України загальнодержавні та місцеві податки, збори й інші обов'язкові платежі.

Принципи структури податкової системи України, її склад визначено у Законі України "Про систему оподаткування в Україні" від 1997 р. із подальшими змінами й доповненнями. Платниками податків і зборів є

юридичні й фізичні особи, на яких відповідно до законів України, покладено обов'язок сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі). Податкові надходження в Україну поділяються на шість груп:

1) податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств. За обсягом надходжень податок на фізичних осіб посідає друге місце серед усіх податків і має чітку тенденцію до збільшення (15 % від доходу фізичної особи). Він займає в доходах зведеного бюджету майже 18 %. Податок на прибуток підприємств — один із найважливіших податків, займає в доходах зведеного бюджету приблизно 14 %;

2) внутрішні податки на товари та послуги: податок на додану вартість; акцизний збір; плата за ліцензії на певні види господарської діяльності; плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності.

Податок на додану вартість (ПДВ) — найбільший за обсягом непрямий податок, сплачується до бюджету на кожному етапі пересування товару від виробництва до споживання. Об'єктом оподаткування є обороти з реалізації продукції, робіт, надання послуг. ПДВ включається в ціни товарів та послуг за ставкою 20 % до оподаткованого обороту. Частка ПДВ у зведеному бюджеті становить 23 %.

Акцизний збір належить до непрямих податків і встановлюється на високорентабельні та монопольні товари та включається до ціни цих товарів.

Перелік підакцизних товарів (послуг) і ставки встановлює Верховна Рада України. З метою впорядкування організації підприємництва законодавчо визначена плата за ліцензування окремих видів підприємницької діяльності. Перелік органів, яким надається право на видачу ліцензії, затверджує Кабінет Міністрів України, а правила й умови ліцензування визначає Ліцензійна палата України.

До складу податкових надходжень цієї групи входить також плата за торговий патент на деякі види торговельної підприємницької діяльності;

3) податки на власність. До них належить: податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. Ставки податку визначені для кожної відповідної групи транспортних засобів;

4) збори за спеціальне використання природних ресурсів. У цій групі податкових надходжень вирізняють збори за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, спеціальне використання водних ресурсів, геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, платежі за користування надрами, плату за землю, плату за використання інших природних ресурсів;

5) податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції. До їх складу входять ввізне і вивізне мито на товари й інші предмети, які перевозять через митний кордон України, кошти, отримані за вчинення консульських дій та інші надходження від зовнішньоекономічної діяльності;

6) інші податки об'єднують групи місцевих фінансових податків і зборів, сільськогосподарський податок, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

2. Неподаткові надходження залежно від методів мобілізації об'єднуються у п'ять груп:

1) доходи від власності та підприємницької діяльності;

2) адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу;

3) надходження від штрафів та фінансових санкцій;

4) інші неподаткові надходження;

5) власні надходження бюджетних установ.

До першої групи неподаткових надходжень належать надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України; надходження від грошово-речових лотерей; рентна плата за транспортування трубопровідним транспортом територією України природного газу, нафти, аміаку, за перебування Чорноморського флоту Росії на території України та ін.

До складу другої групи входять плата за утримання дітей у школах-інтернатах, державне мито, митні збори, плата за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ, плата за оренду майна, що перебуває в державній або комунальній власності.

Третя група неподаткових надходжень — надходження від штрафів, санкцій за порушення стандартів щодо якості продукції, за порушення правил пожежної безпеки та ін.

До четвертої групи належать надходження коштів від реалізації конфіскованого майна, суми кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, у яких термін позовної давності минув, надходження коштів від реалізації надлишкового майна Збройних сил України.

До складу власних надходжень бюджетних установ входять доходи за підготовку, перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами; плата за медичні послуги, доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, цехів, підприємств, доходи від концертної діяльності, вхідна плата в музеї, на виставки, плата студентів за проживання у гуртожитку при вищих і середніх спеціальних навчальних закладах тощо.

3. Доходи від операції з капіталом. Ці доходи мобілізуються неподатковим методом і серед них вирізняють такі групи надходжень:

а) надходження від продажу основного капіталу (кошти від реалізації безгосподарного), майна, валютних цінностей, скарбів, надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та ін.;

б) надходження від реалізації державних запасів товарів, до яких належать надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву і озброєння матеріальних цінностей мобілізаційного резерву;

в) надходження від продажу землі та нематеріальних активів. Продаж земляних ділянок здійснюється згідно із Земельним кодексом України. Передбачається що, 10 % коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення зараховується до державного

бюджету, а 90 % — до відповідних бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

4. Офіційні трансферти — це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. Трансферти від органів державного управління поділяються на: кошти, що надходять з інших бюджетів, дотації, субвенції.

Видатки бюджету — кошти, спрямовані на здійснення програм, передбачених відповідним бюджетом, за виключенням коштів на погашення основної суми боргу та повернення надмірно сплачених до бюджету сум.

Витрати бюджету — видатки бюджету та кошти, видані на погашення основної суми державного боргу.

Видатки Державного бюджету регламентуються відповідними законами та нормативними актами: Бюджетним кодексом України, Законом про Державний бюджет та іншими юридичними актами органів влади.

У видатковій частині Державного бюджету передбачено два фонди: загальний і спеціальний. Видатки спеціального фонду фінансують за рахунок цільових фондів, виділених на певну ціль. Видатки загального фонду фінансують за рахунок доходів загального фонду бюджету, вони не мають конкретних (закріплених) джерел фінансування.

Фінансування державних видатків — це планове, цільове та безповоротне надання коштів з метою забезпечення виконання загальнодержавних функцій (управління, оборона, безпека та ін.), утримання соціально-культурної сфери, забезпечення соціальних гарантій та обов'язків держави. Суб'єктами бюджетного фінансування є державні органи, підприємства, установи й організації державної та комунальної форм власності.

За бюджетною класифікацією видаткова частина бюджету має такі класифікації;

а) функціональну;

- б) економічну;
- в) відомчу;
- г) програмну.

Функціональну структуру видатків побудовано згідно з основними функціями держави.

Відповідно до функцій держави у Бюджетному кодексі України передбачено, що з Державного бюджету України здійснюються видатки на:

1. Державне управління.
2. Міжнародну діяльність.
3. Фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресові.
4. Національну оборону.
5. Правоохоронну діяльність і забезпечення безпеки держави.
6. Освіту.
7. Охорону здоров'я.
8. Соціальний захист і соціальне забезпечення.
9. Житлово-комунальне господарство.
10. Культуру і мистецтво.
11. Засоби масової інформації.
12. Фізичну культуру і спорт.
13. Промисловість та енергетику.
14. Будівництво.
15. Сільське господарство, лісове господарство, рибальство і мисливство.
16. Транспорт, шляхове господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика.
17. Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю.
18. Заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення.
19. Охорону навколишнього природного середовища та ядерну безпеку.

20. Попередження та ліквідацію надзвичайних ситуацій і наслідків стихійного лиха.

21. Поповнення державних запасів і резервів.

22. Обслуговування державного боргу.

23. Державні цільові фонди (за винятком фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення).

24. Видатки не віднесені до основних груп (резервні фонди, бюджетні позики, проведення виборів та референдумів, кошти, що підлягають передачі до бюджетів інших рівнів).

Розподіл видатків за економічною характеристикою, з погляду впливу державних видатків на рух суспільного продукту і процес розширеного відтворення, ґрунтується на визначенні поточних видатків і капітальних видатків (видатків розвитку), а також кредитуванні за вирахуванням погашень, склад яких визначає Міністерство фінансів України.

Поточні витрати — це видатки бюджету на фінансування підприємств, установ, організацій і органів, визначені на початок бюджетного року, а також на фінансування з соціального захисту населення, а саме:

- державне споживання (купівля товарів та послуг);
- виплати (перекази) населенню (трансферти);
- перекази за кордон;
- державні субсидії.

Капітальні витрати — видатки бюджету на фінансування інвестиційної й інноваційної діяльності держави: капітальні вкладення (включаючи субсидії приватному секторові та перекази за кордон на капіталовкладення та ін.).

Кожна група цих видатків по-різному впливає на процес відтворення. У розвинених країнах основну частину державних видатків становлять купівля товарів, оплата послуг і трансферти населенню. Сучасна промислово розвинена держава є величезним споживачем, з участю якого реалізується понад 20 % сукупного суспільного продукту. Вона купує потрібні їй товари

та послуги приватного сектору, якому потрібно перетворити капітал із товарної форми у грошову. У такому напрямі реалізуються як авансовий капітал, так і додаткова вартість. Тим самим держава сприяє реалізації сукупного продукту та розширенню ринку збуту.

Державне споживання поділяється на військове та цивільне. Цивільне пов'язане з потребами поточного утримання адміністративних будівель, шкіл, лікарень, наукових установ, тобто соціальної інфраструктури.

Другою за обсягом групою видатків є грошові перекази населенню (трансферти) заробітної платні, пенсій та допомоги. Значна їх частина пов'язана з виплатою пенсій та допомоги із соціального страхування з метою підтримання на певному рівні платоспроможного попиту тієї частини населення, що за віком або за станом здоров'я є непрацездатною. Ці витрати держави сприяють реалізації сукупного суспільного продукту.

Перекази іншим державам пов'язані головним чином з переказуванням державного капіталу урядовим установам за кордон, платежами за зовнішніми позиками (або наданням кредитів), переказами грошей міжнародним організаціям, видатками на утримання військових баз на іноземних територіях.

Державні субсидії, як безоплатний переказ грошових коштів приватному секторові, можуть спрямовуватися на покриття збитків, але головна їх частина використовується для підвищення норми нагромадження.

Державні інвестиції посідають особливе місце. Вони становлять значну частину загального обсягу державних витрат, зокрема, в Японії та країнах Західної Європи. Фінансова політика цих країн у галузі державних інвестицій, а також субсидій і переказів за кордон для капіталовкладень безпосередньо впливає на розширене відтворення, підвищення норми нагромадження.

Співвідношення між окремими частинами видатків визначається об'єктивними факторами розвитку суспільства, пов'язаними з сучасним

етапом НТР, структурними зрушеннями в економіці, політичними й економічними умовами, що є у будь-якій країні.

За відомчою класифікацією видатків бюджету визначається перелік головних розпорядників бюджетних коштів. На її основі Державне казначейство України та місцеві фінансові органи ведуть реєстр усіх розпорядників бюджетних коштів.

Програмна класифікація видатків бюджету використовується у процесі формування бюджету за програмно-цільовим методом.

З позиції використання централізованих у Державному бюджеті коштів його видатки умовно поділяються на дві групи — державне споживання та бюджетне фінансування юридичних і фізичних осіб.

Державне споживання — це видатки на утримання державного апарату (управлінського, правоохоронного, судового, армії тощо). Формування доходів бюджету в цій частині є платою з боку суспільства державі за послуги, надані нею у сфері управління країною та забезпечення її обороноздатності та правопорядку.

Бюджетне фінансування відображає процес перерозподілу доходів у суспільстві. Якщо видатки бюджету в частині державного споживання відшкодовуються суспільству у вигляді відповідних послуг із бюджету держави, то бюджетне фінансування або повернення суспільству, або суспільне споживання частини централізованого у бюджеті ВВП. Бюджетне фінансування видатків відображається у формуванні вторинних, а іноді й первинних доходів юридичних і фізичних осіб. Воно може мати прямий і непрямий (опосередкований) характер. Для прямого характеру властиве формування доходів конкретних отримувачів бюджетних асигнувань (розпорядників бюджетних коштів); опосередкований характер має споживачів суспільних благ, які забезпечуються за рахунок бюджету.

До принципів бюджетного фінансування належать:

- цільовий характер надання коштів;
- досягнення максимального ефекту за мінімуму витрат;

- безповоротність бюджетних асигнувань;
- безоплатність бюджетних асигнувань;
- надання коштів у міру виконання плану і з урахуванням раніше отриманих асигнувань.

Бюджетне фінансування здійснюється у таких формах: бюджетні інвестиції, державні трансферти, бюджетні кредити та кошторисне фінансування.

Бюджетні інвестиції здійснюються в різних формах. Головною формою є фінансування капітальних вкладень. Виділення коштів може мати форму проектного фінансування конкретного інвестиційного проекту. Бюджетні інвестиції також спрямовуються на придбання частки акцій акціонерних товариств.

Державні трансферти — цільове, безповоротне та безоплатне (нееквівалентне) виділення коштів із бюджету конкретним суб'єктам у вигляді державних субсидій, субвенцій і дотацій. Субсидії виділяються юридичним і фізичним особам, вони мають форму фінансової допомоги або відшкодування втрат доходів (житлові субсидії в Україні малозабезпеченим громадянам на оплату житлово-комунальних послуг). У країнах із розвинутою ринковою економікою поширені субсидії виробникам сільськогосподарської продукції на відшкодування втрат доходів у зв'язку з підтриманням доступного рівня цін на продукти харчування. Субвенції та дотації надаються юридичним особам. Субвенції — різновид цільових субсидій, що передбачають спільну участь отримувача і бюджету в фінансуванні певних витрат. Державні дотації видають на покриття збитків підприємств, але у тому разі, якщо вони зумовлені незалежними від підприємств причинами.

Бюджетні кредити — це надання коштів з бюджету суб'єктам підприємницької діяльності на поворотній основі, що не властиво бюджетним відносинам. На відміну від банківських кредитів вони видаються на більших пільгових умовах та за нижчими відсотковими ставками.

Кошторисне фінансування передбачає виділення коштів із бюджету на основі спеціального планового документа — кошторису. Воно охоплює такі напрями видатків, як соціальна сфера, фундаментальні дослідження, оборона, управління. З погляду бюджетних установ таке фінансування є формою цільового, безповоротного і безоплатного фінансування. Працівники певних установ отримують на цій основі первинні доходи. З позицій споживачів суспільних послуг у соціальній сфері, це так звані безкоштовні послуги, що характеризують вторинні доходи користувачів цими послугами.

Бюджетні видатки починають формуватися на етапі планування, за основу береться очікуване виконання бюджету з видатків за попередній період. Для складання розрахунків видатків бюджету Міністерство фінансів України направляє міністерствам і відомствам форми та вказівки щодо складання фінансових планів і кошторисів та їх подання з метою складання балансу бюджету за збільшеними показниками, проектів зведених фінансових планів і кошторисів, що і є проектом бюджету, який з необхідними розрахунками подається Кабінетові Міністрів України, а після розгляду й уточнень виноситься на розгляд спочатку постійних комісій, а потім Верховної Ради України.

Регулювання бюджетних видатків відображається в цільовому спрямуванні бюджетних коштів. Найважливішим принципом планування бюджетних видатків є додержання пропозицій розподілу коштів із урахуванням потреби в них.

Спрямування коштів в економіку створює передумови для зростання ВВП, у зв'язку з чим, з одного боку, збільшуються можливості бюджету в фінансуванні соціальних заходів, а з іншого — зменшується напруження у розподілі бюджетних коштів, оскільки зменшується потреба у власне соціальному захисті. Тому під час фінансування соціального захисту важливо встановити правильне співвідношення між видатками бюджету на соціальні цілі та економічну діяльність.

Загалом система видатків бюджету має забезпечувати надійне функціонування держави і сприяти економічному зростанню, що досягається шляхом раціональної структури видатків.

-4-

Бюджетні права і повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо управління бюджетною системою визначаються чинним законодавством. Органи - учасники бюджетного процесу відповідно до їхніх прав та обов'язків поділяють на такі групи.

Перша група - органи законодавчої і виконавчої влади. Законодавчий орган є відповідальним за прийняття закону (рішення) про бюджет, а виконавчий орган забезпечує розроблення проекту бюджету і його виконання.

Друга група - органи, які здійснюють оперативне управління бюджетом та контроль за його виконанням.

Третя група - органи, які беруть участь у формуванні дохідної частини бюджету, та органи, які здійснюють свої видатки за рахунок коштів бюджету. До таких органів належать міністерства та центральні органи виконавчої влади, які виконують функції головних розпорядників коштів державного бюджету.

-5-

Бюджетна класифікація — групування доходів та видатків бюджету за відповідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних.

Закон визначає бюджетну класифікацію як «єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відп до законодавства України та міжнародних стандартів». Саме через

бюджетну класифікацію здійснюється єдиний облік доходів і видатків, складається звітність про виконання бюджетів.

Бюджетна класифікація України застосовується для здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення необхідного аналізу в розрізі доходів, а також організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників.

З метою досягнення цілісності бюджетних категорій доходів і видатків та для забезпечення взаємозв'язку між функціональними призначеннями і економічним характером видатків бюджету Міністр фінансів України затверджує бюджетну класифікацію, а також зміни до неї та інформує про це в обов'язковому порядку Верховну Раду України.

Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання

1. Зміст та фінансові інструменти міжбюджетних відносин.
2. Аналіз формульних розрахунків дотації вирівнювання.

-1-

Міжбюджетні відносини є складною та багатофункціональною системою, від раціональної організації якої залежить досягнення ефективного і справедливого розподілу фінансових ресурсів у суспільстві. Ефективна й раціональна побудова системи міжбюджетних відносин сприяє досягненню таких цілей: забезпечення стійкого економічного зростання за рахунок оптимального використання фіскального потенціалу кожного з регіонів і країни загалом; зростання якості життя населення, соціального захисту й однаково високого рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот;

зміцнення територіальної цілісності країни завдяки попередженню конфліктів між органами влади різних рівнів.

Міжбюджетні відносини є досить складним явищем, яке можна охарактеризувати в розрізі правових, економічних та політичних аспектів.

З економічної точки зору міжбюджетні відносини - це відносини між органами державної влади й органами місцевого самоврядування з приводу формування та використання фінансових ресурсів, які включають: розподіл доходів і видатків між рівнями бюджетної системи; визначення трансфертів, що передаються з державного місцевим бюджетам, і навпаки; організацію контролю за витрачанням коштів державного та місцевих бюджетів.

З правової точки зору міжбюджетні відносини передбачають: законодавче розмежування повноважень держави та місцевого самоврядування щодо надання суспільних послуг; установлення сфери їх спільних повноважень; визначення видатків державного та місцевих бюджетів, якими фінансуються суспільні послуги; розподіл доходів між державним та місцевими бюджетами; установлення переліку делегованих повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування; визначення політики держави у сфері фінансового вирівнювання.

З політичної точки зору міжбюджетні відносини пов'язані з організацією державної влади в країні, реалізацією державних та місцевих інтересів, з ухваленням законодавств, які максимально збалансовували б державні та місцеві інтереси¹.

Отже, міжбюджетні відносини відображають процеси правового, політичного й економічного значення, за допомогою яких вирішуються загальнодержавні завдання із забезпечення економічного зростання, розвитку продуктивних сил, піднесення рівня добробуту населення, усунення розбіжностей між рівнями розвитку певних територій, фінансового забезпечення місцевого самоврядування, вирішення національних проблем тощо.

Нинішня система міжбюджетних відносин в Україні поєднує в собі як інструменти, що склалися в бюджетній практиці колишніх СРСР і УРСР, так і ті інструменти, які введені вже в період 90-х років. Розвиток і відновлення інструментів між-бюджетних відносин в Україні почалися лише після виведення в 1990 р. місцевих бюджетів зі складу державного бюджету, а бюджетів місцевого самоврядування - зі складу бюджетів регіональних органів влади.

Вивчення й аналіз різних поглядів на місце міжбюджетних відносин у фінансовій і бюджетній системах держави, а також на пряму їх удосконалення дають підстави для обґрунтування цілей і способів регулювання взаємодії між окремими ланками бюджетної системи держави.

У процесі перерозподілу фінансових ресурсів вирізняються такі сфери дії відносин між бюджетами різних рівнів (рис. 5.1):

- 1) розподіл видатків відповідно до розподілу повноважень між виконавчою державною владою та органами місцевого самоврядування;
- 2) забезпечення місцевих бюджетів дохідними джерелами для виконання власних і делегованих державою фінансових зобов'язань;
- 3) перерозподіл через державний бюджет фінансових ресурсів від "багатих" у фінансовому розумінні регіонів "бідним";
- 4) формування умов для збільшення зацікавленості органів місцевого самоврядування в мобілізації доходів;
- 5) використання у процесі виконання бюджету різних форм і методів взаємодії між державним і місцевим бюджетами.

Рис. 5.1. Сфера дії міжбюджетних відносин в Україні

Саме ця взаємозалежність, що виникає між бюджетами різного рівня, а також між органами влади одного рівня з приводу перерозподілу і використання фінансових ресурсів, відображає сферу дії міжбюджетних відносин. При цьому об'єктом між-бюджетних відносин є фінансові ресурси, що розподіляються між бюджетами різних рівнів для усунення диспропорцій в економічному розвитку регіонів. Таким чином, міжбюджетні відносини об'єктивно зумовлені тим, що, як і будь-які фінансові відносини, вони виникають через суспільну потребу в перерозподілі бюджетних ресурсів на користь бюджетів, що меншою мірою забезпечені чи мають у цей час більшу потребу в коштах.

-2-

Для виявлення причин, що впливають на обсяг міжбюджетних трансфертів, необхідно дослідити порядок їх розрахунку. Досить тривалий час при плануванні міжбюджетних трансфертів в Україні використовувалася формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2001 р. № 1195. Формула була

розроблена відповідно до ст. 97 і 98 Бюджетного кодексу України для розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів між державним бюджетом, Республіканським бюджетом Автономної Республіки Крим, обласними бюджетами, бюджетами міст Києва і Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, бюджетами районів. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 р. № 1149 було запроваджено новий порядок визначення обсягу міжбюджетних трансфертів через затвердження відповідної формули.

Так, обсяг дотацій вирівнювання з державного бюджету, що надається Республіканському бюджету Автономної Республіки Крим, обласному бюджету, бюджету міст Києва і Севастополя, містам республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, бюджету району, або коштів, що передаються з цих бюджетів до державного бюджету, визначається за загальним фондом місцевого бюджету як різниця між розрахунковим обсягом видатків та розрахунковим обсягом доходів, закріплених за відповідними місцевими бюджетами, із застосуванням коефіцієнта вирівнювання альфа за такою формулою:

Обсяг трансферту = Альфа x (Видатки - Доходи).

Розглянемо окремо розрахунок обсягу доходів та видатків загального фонду місцевого бюджету, що враховується при визначенні міжбюджетних трансфертів.

З економічної точки зору для розрахунку обсягу міжбюджетного трансферту правильніше було б спочатку обчислити показник обсягу видатків, що враховуються для визначення міжбюджетних трансфертів. Розрахункові показники обсягів видатків місцевих бюджетів визначаються окремо для кожної галузі відповідно до загальних ресурсів Зведеного бюджету України і місцевих бюджетів та першочерговості соціальних видатків. Показник обсягу видатків Республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, бюджету міст Києва і Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення,

бюджету району визначається на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригувального коефіцієнта до них з розрахунку на душу населення (державне управління, охорона здоров'я, культура і мистецтво, фізична культура і спорт, соціальні програми стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей), на дитину або учня - освіта, отримувача соціальних послуг - соціальний захист та соціальне забезпечення. Так, обсяг видатків загального фонду місцевого бюджету, що враховується для визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, становить суму десяти розрахункових показників за основними видами видатків цього бюджету. Це сума таких складових, як розрахунковий обсяг видатків на утримання органів управління, на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, на культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт, на інші заходи, на нерозподілений резерв коштів місцевих бюджетів, на забезпечення реалізації програм соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення рівня забезпеченості за захищеними статтями видатків загального фонду місцевих бюджетів. Розглянемо особливості розрахунку обсягу видатків по кожній із його складових.

Розрахунок показника обсягу видатків на утримання органів управління.

Обсяг видатків на утримання органів управління визначається виходячи з кількості працівників цих органів, співвідношення показників обсягів видатків відповідних рівнів бюджетів на цю мету, що склалося за даними зведення місцевих бюджетів. У цій групі виділяються чотири формульні підходи для визначення видатків: окремо для обласного бюджету; бюджету міст Києва та Севастополя; для Автономної Республіки Крим, для міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення; для бюджетів районів. Варто зауважити, що фінансовий норматив бюджетної забезпеченості, який є обов'язковим для розрахунку видатків на утримання органів управління, визначається діленням добутку обсягу видатків місцевого бюджету в цілому по Україні та частки видатків відповідного

бюджету на утримання органів місцевого самоврядування на загальну кількість працівників апарату міської ради.

Розрахунок показника обсягу видатків на охорону здоров'я.

Обсяг видатків на охорону здоров'я визначається залежно від кількості населення адміністративно-територіальної одиниці та співвідношень між Республіканським бюджетом Автономної Республіки Крим, обласними бюджетами, бюджетами міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, бюджетами районів, з урахуванням коригувальних коефіцієнтів та специфічних видатків. При цьому на надання медичних послуг використовуються такі коефіцієнти відносної вартості витрат.

Розрахунок показника обсягу видатків на освіту.

Обсяг видатків на освіту визначається залежно від загального обсягу ресурсів місцевих бюджетів на освіту, фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на одного учня та приведеного контингенту учнів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів станом на 5 вересня року, що передував поточному бюджетному періоду. У цій групі виділяються три формульні підходи для визначення видатків: окремо для Республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та обласного бюджету; для бюджету міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, бюджету району; для бюджету міст Києва та Севастополя. При цьому для загальноосвітніх шкіл сільської місцевості використовується коефіцієнт приведення (K^{\wedge})

При розрахунку враховуємо також додаткові асигнування на виплату одноразової допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, яким у певному році виповнюється 18 років, що визначаються за індивідуальним розрахунком, цільові видатки на певний рік для забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів районів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін, які визначаються за окремим розрахунком.

Розрахунок показника обсягу видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення.

Обсяг видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення визначається з урахуванням обсягів ресурсів бюджету на цю мету, фінансового нормативу бюджетної забезпеченості та контингенту отримувачів соціальних послуг. Цей показник можна подати у вигляді суми таких складових, як видатки на утримання притулків для дітей, видатки на утримання територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх громадян, видатки на виконання програм і здійснення заходів стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей, видатки на обробку інформації з нарахування та виплати допомоги, компенсацій і субсидій, видатки на допомогу по догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, видатки на виплату реабілітованим громадянам, видатки на виконання інших державних програм соціального захисту населення, видатки на поховання учасників бойових дій, видатки, пов'язані з пільговим медичним обслуговуванням осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, видатки для здійснення заходів щодо соціального захисту інвалідів тощо.

Розрахунок показника обсягу видатків на культуру і мистецтво.

Показник обсягу видатків на культуру і мистецтво розраховується виходячи з кількості наявного населення адміністративно-територіальної одиниці та фінансових нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя, що визначається як середній розмір загальних видатків відповідних місцевих бюджетів, затверджених місцевими радами на бюджетний період, що передуює плановому, на одного жителя, і коригується на прогнозний обсяг ресурсів бюджету, що спрямовуються на зазначену мету (цілі) у плановому бюджетному періоді. При цьому обсяг видатків місцевих бюджетів на культуру і мистецтво не може бути меншим, ніж обсяг у році, що передуює плановому, скоригований на індекс споживчих цін у середньому до попереднього року, урахований в основних прогнозних показниках

економічного і соціального розвитку України за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі.

Розрахунок показника обсягу видатків на фізичну культуру і спорт.

Показник обсягу видатків на фізичну культуру і спорт визначається з урахуванням кількості наявного населення адміністративно-територіальної одиниці та питомої ваги зазначених видатків Республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів (45 %), бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районів (55 %) у загальній сумі видатків на фізичну культуру і спорт бюджетів адміністративно-територіальних одиниць за даними зведення місцевих бюджетів, затверджених місцевими радами за попередній рік, а також кількості спортсменів постійного складу шкіл вищої спортивної майстерності відповідно до плану комплектування та спискового складу, затвердженого на бюджетний період, що передує плановому.

Розрахунок показника обсягу видатків на забезпечення реалізації програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Показник обсягу видатків, пов'язаних із забезпеченням виконання програм соціально-економічного розвитку регіонів, визначається залежно від кількості населення адміністративно-територіальної одиниці та фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на одного жителя.

Видатки, пов'язані із забезпеченням виконання зазначених програм, передусім спрямовують на розвиток соціально-культурної сфери, зокрема на:

1) реалізацію інвестиційних проектів економічного та соціального розвитку регіонів, що включені до середньострокових програм їх соціально-економічного розвитку відповідно до пріоритетів, передбачених Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 р.;

2) об'єкти, роботи на яких розпочато в минулому році за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на соціально-економічний розвиток регіонів;

3) об'єкти зі ступенем будівельної готовності не менш як 50 % (без урахування обладнання);

4) об'єкти з плановим уведенням в експлуатацію в поточному та наступному роках;

5) розвиток об'єктів комунальної власності та здійснення заходів, що включені до місцевих і регіональних програм соціально-економічного розвитку.

Розрахунок показника обсягу видатків на інші заходи.

Показник обсягу видатків місцевих бюджетів на інші заходи визначається за окремим розрахунком для Республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та бюджету міста Севастополя з урахуванням особливостей формування цих бюджетів, визначених ст. 67 Бюджетного кодексу України, та необхідності забезпечення стабільності міжбюджетних відносин.

Показник обсягу видатків на підвищення рівня забезпеченості захищеними статтями видатків загального фонду місцевих бюджетів визначається пропорційно до обсягу видатків, що враховуються під час визначення міжбюджетних трансфертів, зокрема на утримання органів управління, на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво, на фізичну культуру і спорт.

Розглянемо порядок розрахунку обсягу доходів загального фонду місцевого бюджету, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Розрахунок обсягу доходів, закріплених за бюджетами місцевого самоврядування та Республіканським бюджетом Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів, передбачених ст. 66 Бюджетного кодексу України, проводиться із застосуванням індексу відносної податкоспроможності відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що визначається на основі звітних даних про фактичні надходження відповідних податків, зборів до цих бюджетів за три останні бюджетні

періоди (базовий період), що передують рокові, у якому формуються показники бюджету на плановий бюджетний період. При цьому враховуються втрати закріплених доходів у базовому періоді відповідних місцевих бюджетів унаслідок надання пільг платникам податків згідно з рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідних місцевих рад.

Розрахунок прогнозного обсягу доходів, закріплених за місцевими бюджетами, проводиться в межах прогнозного обсягу доходів зведеного бюджету України, визначеного на підставі основних прогнозних макропоказників економічного й соціального розвитку України на плановий бюджетний період, а також із застосуванням індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці.

Розглянемо порядок розрахунку кожного з наведених вище показників. Індекс відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці визначається діленням таких часток: відношення попереднього прогнозу обсягу доходів, закріплених за місцевими бюджетами, до кількості наявного населення адміністративно-територіальної одиниці за останній рік базового періоду (всього три базові попередні роки), а також відношення фактичних надходжень доходів до кількості наявного населення України за останній базовий рік.

Варто також зазначити, що з метою зменшення диспропорцій між бюджетами Автономної Республіки Крим та областей (крім бюджетів міст Києва і Севастополя) обсяг доходів з урахуванням коефіцієнта регіонального вирівнювання визначається як добуток суми прогнозного обсягу доходів, закріплених за місцевими бюджетами АРК або області, та коефіцієнта регіонального вирівнювання для бюджету адміністративно-територіальної одиниці. У свою чергу, коефіцієнт регіонального вирівнювання розраховується як відношення фактичних надходжень доходів за звітний період поточного року, закріплених за бюджетом адміністративно-територіальної одиниці, та фактичних надходжень доходів за звітний період

поточного року за зведеним бюджетом АРК або зведеним бюджетом області. Розглядаючи цей показник стосовно обласних, районних бюджетів та бюджетів міст обласного значення, можемо констатувати, що коефіцієнт регіонального вирівнювання обласних бюджетів з 2004 до 2007 р. у середньому мав більш-менш стійку тенденцію до зростання, у 2008 р. він знизився з 0,2598 до 0,2249, а в 2009-2010 рр. знову став зростати. Що стосується коефіцієнта регіонального вирівнювання районних бюджетів, то відповідно до середніх показників він зберігає тенденцію до зростання, особливо помітним воно було в 2007 та 2008 рр. Коефіцієнт регіонального вирівнювання бюджетів міст обласного значення з 2004 до 2007 р. в середньому виявляв тенденцію до зменшення, а з 2008 р. і донині спостерігається зростання цього коефіцієнта.

оволі цікавим було проведення експерименту щодо скасування використання коефіцієнта регіонального вирівнювання (постанова Кабінету Міністрів України № 995 від 12 вересня 2009 р.). Автори постанови для недопущення зменшення прогнозного обсягу доходів місцевих бюджетів, визначених на підставі основних прогнозних макропоказників соціально-економічного розвитку України на плановий бюджетний рік, запропонували в розрахунку прогнозного обсягу доходів використовувати коефіцієнт коригування доходів унаслідок впливу фінансової кризи, який розраховується як відношення фактичного індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці за звітними даними року, що передує плановому, до прогнозного індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці. Проте, як уже зазначалося, цей експеримент не був завершений, тому немає можливості дати оцінку щодо його ефективності.

Для стимулювання бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим (АРК) та обласного значення, Республіканського бюджету АРК, обласних і районних бюджетів, які щороку підвищують обсяг доходів, що враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів,

пропонувалося розрахунковий показник обсягу доходів обчислювати з урахуванням показника стимулювання.

Для місцевих бюджетів, кошти яких передаються до державного бюджету, застосовується коефіцієнт вирівнювання, який має значення:

- для Республіканського бюджету АРК, обласних бюджетів, бюджету м. Севастополя, бюджетів міст республіканського АРК, обласного та районного значення, районних бюджетів, бюджетів сіл, селищ - 0;

- для бюджету м. Києва - 0,95;

- при проведенні розрахунків для всіх дотаційних бюджетів обсягу міжбюджетних трансфертів на плановий бюджетний період - 1.

Додаткові кошти, залишені місцевим бюджетам у зв'язку із застосуванням коефіцієнта вирівнювання, розподіляються насамперед між галузями, видатки на розвиток яких ураховуються для визначення міжбюджетних трансфертів.

Модуль 2. Доходи і видатки бюджетів

Тема 6. Система доходів бюджету.

1. Зміст і характеристика доходів бюджетів.
2. Методи і джерела формування доходів бюджету.
3. Склад і структура доходів бюджету України.

Державні доходи - це грошові відносини, які складаються між державою і юридичними та фізичними особами в процесі вилучення частини вартості валового національного продукту, формування централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Вартісним втіленням цих відносин, що виникають і функціонують цілком об'єктивно, є фонди грошових коштів, якими розпоряджається держава. Державні доходи становлять фінансову базу її функціонування. Тобто політична, економічна і

соціальна діяльність держави вже передбачає державні доходи як об'єктивну необхідність і закономірну реальність.

Державні доходи зазнають істотних змін під впливом розвитку товарно-грошових відносин і форм власності. Від залучення економічних ресурсів суспільства в натуральній і частково в грошовій формі, як це було характерно для нерозвинутого ринкового господарства, держава поступово перейшла до залучення ресурсів тільки в грошовій формі. Сучасна система державних доходів складається з доходів у грошовій формі, й лише в деяких виняткових випадках вони доповнюються натуральними. Формування системи державних доходів у грошовій формі значно вплинуло на розвиток товарно-грошових відносин і ринкової економіки.

Централізація частини вартості валового внутрішнього продукту у формі фінансових ресурсів держави в бюджетах різних рівнів дає можливість проводити єдину фінансову політику, забезпечувати перерозподіл коштів на користь пріоритетних галузей економіки, задовольняти на однаковому рівні потреби соціальної сфери, незалежно від того, на якій території функціонують її установи чи проживає особа.

За правовим принципом державні доходи поділяються на приватноправові і публічноправові. Приватноправові доходи держава одержує на підставі приватного права, тобто права власності на засоби виробництва. Вони є найбільшими для періоду нерозвинутих ринкових відносин, коли глава держави розглядав державну казну як свою особисту й одержував доходи як приватна особа від земель, рудників, лісів, мануфактур та інших видів власності, що належали йому. Це доходи від доменів (від державних земель, лісів, надр, лугів, водних угідь); від регалій (виключне право держави на окремі галузі виробництва або торгівлі); судові штрафи, мито. В умовах розвинутого ринкового господарства суть приватноправових доходів змінюється, вони складаються головним чином з орендної плати за державне майно і доходів від державних підприємств. Держава, будучи власником засобів виробництва, бере участь у процесі відтворення як

сукупний підприємець. Проте її дії як приватного підприємця регулює не тільки приватне, а й в основному державне право, а державні підприємства в багатьох країнах називаються публічними. Публічноправові доходи держава одержує на підставі публічного, або державного, права (як верховна влада), згідно з яким у примусовому порядку вилучається певна частина доходів чи капіталу. З удосконаленням державного права і розвитком ринкових відносин державні доходи набувають здебільшого публічноправового характеру.

За порядком формування державні доходи поділяються на централізовані й децентралізовані (рис. 6.1). До централізованих державних доходів належать кошти, призначені на формування централізованих грошових фондів - державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття) та ін. Децентралізовані державні доходи - це чисті доходи державних підприємств, установ, організацій, що формуються переважно за рахунок їх прибутку.

Отже, державні доходи слід розглядати як сукупність різних видів грошових надходжень до держави, що використовуються нею для виконання своїх завдань і функцій.

Рис. 6.1. Склад державних доходів в Україні за порядком формування

Доходи бюджету можна класифікувати:

I. За рівнями бюджетної системи - доходи, які повністю зараховуються до державного бюджету; доходи, які повністю зараховуються до місцевих бюджетів, та доходи, які розщеплюються на частини, котрі зараховуються до державного і місцевих бюджетів.

II. За групами, підгрупами та видами відповідно до класифікації доходів бюджету. Доходи бюджету поділяються на такі групи - податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти.

III. За періодичністю зарахування - систематичні та разові доходи.

IV. За змістом - доходи загального фонду бюджету та доходи спеціального фонду бюджету.

V. За призначенням територіального формування - власні доходи, закріплені доходи бюджетів та регульовальні доходи бюджетів.

VI. За методами формування бюджету доходи бувають від прямого вилучення доходів з державного сектору економіки; від державних угідь, майна і послуг; від перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків.

VII. За джерелами формування - зовнішні і внутрішні. Формування зовнішніх доходів бюджету відбувається за рахунок надходжень від міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів, а внутрішніх - від перерозподілу фінансових ресурсів у межах держави.

VIII. За обставинами надходження в бюджет - звичайні і надзвичайні доходи.

Надходженнями до бюджету є доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів. Джерелами фінансування бюджетного дефіциту є кошти, що надходять лише в тимчасове користування на

поворотній основі - державні позики. Сюди також належить використання грошової емісії.

-2-

Мобілізація доходів бюджету може проводитись на податковій і неподатковій основі. Податковий спосіб передбачає перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб на користь держави, що регламентується податковим законодавством. Неподаткові доходи формуються від продуктивної діяльності держави та від реалізації її майнових прав. Доходи від продуктивної діяльності надходять від підприємницької діяльності держави (державний сектор економіки) та від надання певних послуг, а доходи від майнових прав - у вигляді доходів від використання державного майна та угідь. Отже, існують три методи формування доходів держави:

- від підприємницької діяльності;
- від державного майна, угідь і послуг;
- податковий.

Доходом держави від підприємницької діяльності є прибуток державних підприємств і організацій, який належить їй на правах власника засобів виробництва. Проте не весь цей прибуток спрямовується в бюджет, адже певна його частина залишається на потреби соціально-економічного розвитку підприємства. Централізація частини прибутку державних підприємств у бюджеті може здійснюватись двома способами. По-перше, прямим вилученням, що було притаманно адміністративній економіці. По-друге, на основі оподаткування цих підприємств на загальних підставах, що характерно для ринкової економіки. Однак при цьому слід враховувати, що подібні платежі державних підприємств до бюджету є податками лише за формою, а не за змістом, бо переходу вартості від одного власника до іншого, по суті, не відбувається. У сучасних умовах доходи від підприємницької діяльності держави не мають відчутного бюджетного значення, оскільки

державний сектор має обмежені рамки, а державні підприємства переважно є або малоприбутковими, або функціонують на засадах неприбутковості чи взагалі збиткові, що пов'язано насамперед із соціальним спрямуванням їхньої діяльності.

Отримання доходів у вигляді платежів за використання державного майна та угідь і від надання послуг теж не має відчутного фіскального значення. Таким платежам, на відміну від податків, притаманний еквівалентний характер взаємовідносин їх платників з державою. Доходи від державного майна можуть надходити на постійній основі - орендна плата чи разово - доходи від приватизації державного майна. Доходи від державних угідь можуть формуватись у два способи. По-перше, від передання відповідних угідь чи родовищ корисних копалин під концесію. По-друге, у вигляді плати за використання природних ресурсів. В Україні встановлена плата за спеціальне використання лісових і водних ресурсів та за видобування з надр корисних копалин (при цьому слід зазначити, що віднесення їх згідно з діючою бюджетною класифікацією до податкових доходів необґрунтоване, оскільки це еквівалентні взаємовідносини їх платників з державою). Доходи від державних послуг надходять у формі державного мита за вчинення нотаріальних дій, видачу різноманітних документів, патентів, ліцензій тощо.

Окрім розглянутих вище доходів від підприємницької діяльності держави та від державних майна, угідь і послуг є особлива група надходжень, які можна визначити як супутні доходи бюджету. Це різноманітні штрафні санкції та адміністративні стягнення. Вони є не тільки доходами бюджету, а й засобами фінансового впливу на порушників законодавства. Надходження їх до бюджету пов'язане з тим, що при встановленні відповідних санкцій держава визначає їх спрямування в бюджет (окремі види штрафних платежів можуть надходити в інші фонди чи окремим суб'єктам).

Податковий метод формування доходів бюджету, на відміну від неподаткового, має такі характерні риси, як примусовість,

безеквівалентність, законодавчо регламентований порядок справляння податків, однаковий підхід до всіх платників.

Розвиток категорії "податок" в історичному аспекті свідчить, що разом із розвитком ринкових форм відносин між відокремленими суб'єктами господарювання формування державних доходів набирало дедалі більш примусового характеру. І це було об'єктивним явищем, оскільки в процесі історичного розвитку держава, яка раніше була чи не найбільшим власником і тому могла формувати свої доходи непримусовим шляхом, поступово передаючи право власності приватним особам, що сприяло розвитку ринкових відносин. При цьому держава здобувала право виконання функцій, пов'язаних з управлінням відокремленої від неї власності. Тобто внаслідок відокремлення держави-функції від держави-власності з'явився такий економічний феномен, як податок.

Поряд із примусовим характером важливою ознакою податку називають його безеквівалентність. Слід зазначити, що безеквівалентність в економічних відносинах, пов'язаних зі сплатою податку, полягає в тому, що кожний платник у момент сплати податку не отримує відповідного товару або послуги. З погляду суспільства в цілому безеквівалентність податкових відносин є дещо умовною, оскільки в цьому разі значну частину коштів, які держава отримує через податки, вона витрачає на суспільні потреби. У ширшому розумінні безеквівалентність можна визначити як односторонній напрям фінансових потоків у формі податків, пов'язаних із перерозподілом вартості ВВП від фізичних та юридичних осіб на користь держави.

Законодавча регламентація податкових відносин є результатом розвитку демократичних засад у державному управлінні. Вона дає змогу суспільству, а отже платникам, контролювати встановлення нових і зміну існуючих податків.

Однаковий підхід до всіх платників податків, на відміну від диференційованого при прямому вилученні доходів державою, зумовлений законодавчим регламентуванням справляння податків, установленням

однакових ставок оподаткування, наданням пільг не стільки окремим суб'єктам оподаткування, скільки визначеним пріоритетним напрямом діяльності.

У системі доходів бюджету особливу роль відіграють офіційні трансферти. Їх можна розділити на дві групи: внутрішні й зовнішні. Внутрішні, або бюджетні, трансферти відображають перерозподіл коштів між окремими ланками бюджетної системи. Будучи доходами одного бюджету, вони одночасно є видатками іншого, а тому з позицій бюджету держави в цілому не є доходами. Зовнішні трансферти, наприклад гранти та дарування від юридичних і фізичних осіб даної країни чи з-за кордону, є реальними доходами. Однак це доходи разового і випадкового характеру, які не відіграють відчутної ролі.

Вихідними принципами формування доходів бюджету є фіскальна й економічна ефективність та соціальна справедливість.

Принцип фіскальної ефективності передбачає достатність доходів, мінімізацію витрат на збирання доходів і запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету, еластичність (або гнучкість) системи доходів бюджету, рівномірний розподіл доходів між адміністративно-територіальними одиницями.

Оскільки доходи потрібні державі для виконання відповідних функцій, то система доходів бюджету має забезпечувати відповідний обсяг надходжень. Звідси обсяг доходів, потрібний державі, визначається на основі обсягу її видатків.

Мінімізація витрат на мобілізацію доходів зумовлена тим, що податки справляються зовсім не для того, аби їх повністю використати на відшкодування витрат, пов'язаних зі справлянням цих податків. Отже, максимальне зменшення витрат на систему, яка забезпечує своєчасне і повне надходження доходів, є одним із необхідних елементів фіскальної ефективності системи доходів бюджету. Саме через це більшість країн звільняє від оподаткування чимало невеликих платників податку, оскільки

надходження від цих груп платників можуть іноді бути меншими, ніж витрати держави на справляння з них податків.

Запобігти ухиленню від сплати податків можна, по-перше, через створення такої податкової системи, яка надто високим рівнем оподаткування не спонукала б до несплати податків; по-друге, через налагодження ефективної системи контролю за правильністю та своєчасністю сплати податків платниками. Слід підкреслити, що для мінімізації ухилень від сплати податків необхідно поєднувати обидва названі методи, бо за високого рівня оподаткування навіть значне збільшення адміністративної системи контролю за сплатою податків не забезпечує їх задовільного справляння, тоді як видатки на утримання цієї системи відчутно зростають.

Коефіцієнт еластичності системи доходів бюджету показує, як змінюється обсяг надходжень до бюджету залежно від зміни обсягу валового внутрішнього продукту (або якогось іншого ма-кроекономічного показника). Якщо коефіцієнт еластичності вищий за одиницю, то система доходів є еластичною, тобто зміни в обсязі надходжень до бюджету відбуваються вищими темпами, ніж зміни в обсязі валового внутрішнього продукту. За нееластичної системи доходів (коефіцієнт нижчий за одиницю) зміна в обсязі валового внутрішнього продукту не впливає на зміну в обсязі доходів держави або це відбувається набагато повільніше.

Еластичність доходів бюджету залежить від двох чинників: еластичності кожного податку, який входить до системи оподаткування, і питомої ваги цього податку в загальному обсязі надходжень. Форма залежності є прямою: у разі збільшення першого і другого чинників збільшується й еластичність системи в цілому. У свою чергу, еластичність кожного податку залежить від еластичності об'єкта оподаткування відносно ВВП і методу визначення податкових ставок. Так, ставки, які визначаються в абсолютному виразі, ведуть до зменшення показника еластичності відповідного податку, пропорційні ставки збільшують еластичність, а максимальний вплив на

збільшення показника еластичності справляють ставки з високим рівнем прогресії. Система доходів з показником еластичності, близьким до одиниці, відповідає як інтересам бюджету (бо забезпечує автоматичне збільшення доходів в умовах економічного піднесення), так і інтересам платників (оскільки в період кризи з падінням промислового виробництва автоматично зменшуються й вимоги щодо сплати податків, що не веде до збільшення податкового тягара в не найкращий для виробників період).

Рівномірність розподілу доходів між адміністративно-територіальними одиницями потрібна для забезпечення автономності кожного бюджету, який входить до бюджетної системи. Адже якщо та чи інша адміністративно-територіальна одиниця не матиме достатнього обсягу доходів від власних джерел, то збільшуватиметься її залежність від інших суб'єктів бюджетної системи, бо необхідно буде отримувати додаткові доходи у вигляді дотацій або субвенцій з бюджетів іншого рівня.

Принцип економічної ефективності в процесі формування доходів бюджету трактується неоднозначно. Податкові відносини виникають на стадії перерозподілу національного продукту, і через податкову політику держава втручається в розподільні відносини. Отже, податкова політика так чи інакше впливає на економічні процеси незалежно від волі держави. Оскільки головним завданням політики державних доходів є забезпечення достатнього обсягу надходжень до бюджету, то вплив податкової політики на процеси відтворення має похідне значення. Доти, доки доходи, які акумулювала держава, не мали значної питомої ваги в обсязі валового внутрішнього продукту, вплив податкової політики на відтворювальний процес був незначним і не привертав уваги політиків і економістів. Однак із подальшим зростанням частки податків в обсязі ВВП виникає потреба стягувати необхідні кошти найраціональнішим способом, тобто мінімізуючи негативні наслідки для розвитку економіки. Далі дискусії щодо мінімізації негативних наслідків оподаткування переросли в дискусії про те, чи повинна держава використовувати податкову політику як активний регулятор

відтворювальних процесів (тобто для досягнення інших цілей, крім фіскальних). Обговорення цієї проблеми продовжується й нині.

Прямі й непрямі податки мають різні механізми впливу на процеси відтворення. Прямі податки впливають на економічний розвиток через механізм зменшення частини прибутку або доходу, який залишається в розпорядженні платника. При цьому відбувається зменшення попиту як споживчого, так і інвестиційного. З позицій макроекономіки значення має загальний обсяг цього зменшення. Якщо ж звернути увагу на мікроекономічні процеси щодо впливу податків на зацікавленість учасників відтворювального процесу, то визначальне значення має розподіл податкового тягаря між платниками. Найбільший вплив здійснює податкова система з нерівномірним і високим рівнем податкового вилучення.

Непрямі податки прямо впливають на процеси ціноутворення. Рівень цього впливу пов'язаний з відносною величиною податку в ціні товару, а також із рівномірністю його розподілу за товарами різних видів. Найбільший інфляційний потенціал мають універсальні непрямі податки, які охоплюють широке коло товарів, робіт і послуг. Рівномірне включення податків у ціну всіх товарів має макроекономічний ефект, оскільки однаковою мірою зменшує попит на всі групи товарів. Водночас нерівномірність оподаткування непрямыми податками створює можливість впливати на пріоритети споживачів у виборі тих чи інших товарів (мікроекономічний ефект).

З погляду проблеми соціальної справедливості платниками податків мають бути всі члени суспільства, які отримують доходи. Прямі і непрямі податки у вирішенні цієї проблеми мають різне значення. Традиційно непрямі податки вважаються регресивними в соціальному плані, тому що в сім'ях з невисокими доходами основна частина останніх витрачається на купівлю товарів першої необхідності - продукти харчування, одяг тощо, які, у свою чергу, є основними об'єктами оподаткування. У кінцевому підсумку ці сім'ї зі свого доходу сплачують відносно більшу частину податків, ніж сім'ї

з середніми і високими доходами. Справляння за високими ставками непрямих податків на предмети не першої необхідності, споживачами яких є сім'ї з досить високим рівнем доходів, дещо пом'якшує проблему соціальної справедливості, але не вирішує її.

Переваги прямих податків у розв'язанні проблем соціальної справедливості пояснюються тим, що рівень оподаткування в цьому разі безпосередньо пов'язаний з доходами, які отримують фізичні та юридичні особи. Суперечки точаться навколо питань необхідності прогресивного оподаткування високих доходів. З погляду соціальної справедливості особи, які мають високий рівень доходів, можуть і повинні сплачувати до бюджету відносно більшу частину доходів, при цьому відбувається перерозподіл коштів між населенням. З цих позицій ми підтримуємо введення в Україні податку на розкіш і прогресивної шкали оподаткування податку на доходи фізичних осіб. Проте при цьому також треба мати на увазі, що за досить високої прогресії в оподаткуванні виникають негативні наслідки, такі як втрата платниками стимулів до більш інтенсивної праці, інвестування і намагання ухилитися від сплати податків.

Формування доходів бюджету може відбуватися за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел. До внутрішніх відносять валовий внутрішній продукт і національне багатство, які вироблені на території даної країни, до зовнішніх - ВВП (а іноді й національне багатство) інших країн, який надходить у вигляді державних позик або репараційних платежів тощо. Зовнішні джерела формування доходів бюджету характеризують міжнародний перерозподіл фінансових ресурсів і можуть формуватись на основі таких методів: 1) прямий перерозподіл (наприклад, репарація); 2) міжнародний кредит; 3) оподаткування експортно-імпоротної діяльності; 4) валютне регулювання - відхилення встановленого курсу валют від реального їх співвідношення; 5) ціновий механізм - у світі склався певний масштаб цін, який призводить до міжнародного перерозподілу ресурсів.

Одним з основних макроекономічних показників, які характеризують результати економічного розвитку тієї чи іншої країни, є валовий внутрішній продукт. Він відображає вартісний обсяг кінцевої продукції (виключаючи повторний рахунок вартості сировини, палива тощо, спожитих на різних стадіях у процесі виробництва), виробленої на території даної країни за один рік. Основними елементами ВВП є: прибуток, заробітна плата, амортизаційні відрахування, непрямі податки. Якщо обсяг валового внутрішнього продукту зменшити на суму амортизаційних відрахувань і непрямих податків, отримаємо ще один макроекономічний показник - національний дохід. Національний дохід - це знову створена вартість, тобто дохід, який одержано в результаті використання факторів виробництва в процесі створення поточного обсягу валового внутрішнього продукту. Складовими національного доходу є прибуток і заробітна плата, за рахунок яких, як правило, і відбувається формування дохідної частини бюджету.

Національне багатство країни - результат праці як теперішнього, так і попередніх поколінь у сфері матеріального виробництва. Якщо валовий внутрішній продукт і національний дохід характеризують результати виробництва за певний період, то національне багатство показує нагромаджену вартість на певну дату. Національне багатство країни держава використовує як джерело доходів в основному тільки за надзвичайних обставин. У виняткових випадках (війна, стихійне лихо, глибока економічна і фінансова криза тощо) формування дохідної частини бюджету може відбуватися за рахунок частини національного багатства країни, наприклад через продаж золотого запасу або основних виробничих фондів даної країни тощо.

Держава в країнах із розвинутою ринковою економікою звичайно користується внутрішніми грошовими джерелами і до залучення зовнішніх вдається у відносно обмежених масштабах. Так, у 60-90-х роках ХХ ст. бюджетні доходи таких країн майже цілком формувалися з внутрішніх джерел. Ситуація змінюється під час воєн. Зовнішні джерела відіграли

велику роль у фінансуванні воєнних видатків під час Другої світової війни. Із загального обсягу ресурсів, що були використані Німеччиною та Японією за роки Другої світової війни, третина припадала на зовнішні джерела, вилучені як у грошовій, так і в натуральній формі. Німеччина щорічно грабувала окуповані нею країни на суму, що перевищувала половину її національного доходу. У Великій Британії 37 % воєнних видатків покривалися зовнішніми матеріальними ресурсами. Значна частина цих ресурсів була одержана зі США і Канади у формі ленд-лізу, а також надходила з колоніальних та залежних країн.

Під час тривалих воєн, які виснажують матеріальні ресурси, держава використовує для покриття видатків і національне багатство. В історії фінансів є достатньо прикладів розпродажу частини національного багатства з метою покриття витрат. Економісти називають такий спосіб "проїданням" національного багатства. Так, скорочення національного багатства Великої Британії в роки Другої світової війни пояснюється не тільки діями німецької авіації, а й тим, що частину його було використано для покриття воєнних видатків. У населення було вилучено іноземні акції та облігації, доларова виручка, одержана за них, використовувалася на закупівлю військового спорядження. З цією ж метою було використано й найважливішу частину національного багатства - золотий запас Великої Британії. На початку Другої світової війни він становив 2690 млн дол. і майже цілком був витрачений на оплату воєнних закупівель у США.

Частка перерозподілу ВВП через доходи бюджету дає змогу робити висновок про ступінь його централізації. У країнах із розвинутою ринковою економікою бюджетні доходи становлять значну частину валового внутрішнього продукту і справляють величезний вплив на його перерозподіл та розширене відтворення. У середньому вони дорівнюють по країнах ОЕСР від 30 до 44 % ВВП. Бюджетні доходи, обчислені відносно валового внутрішнього продукту, показують не лише відносини перерозподілу, а й місце держави в процесі відтворення. Частина вартості, вилучена за

допомогою державних закупівель і капіталовкладень, повертається в процес виробництва. У цілому частина ВВП, що переміщується з державних фінансових фондів безпосередньо у виробництво, досить значна. Друга частина вартості, вилученої державою, витрачається на цілі, які хоч і не пов'язані з виробництвом, але справляють на нього суттєвий вплив.

Бюджетні доходи показують рух грошових коштів від різних верств суспільства до держави. Те, що для держави становить дохід, для широких верств населення є видатком. Бюджетні доходи на 77-92 % формуються за рахунок податків, неподаткові доходи (переважно доходи від державних підприємств та майна) становлять від 5 до 18 % і державний кредит - від 0,5 до 5 % їх загального обсягу. Отже, головні фінансові форми одержавлення частини вартості валового внутрішнього продукту в грошовій формі серед внутрішніх джерел доходів - це податки, державний кредит та емісійний дохід.

Основою формування доходів бюджету є податки, оскільки вони забезпечують переважну частину надходжень. Податки - це економічні відносини, які виникають між державою і юридичними та фізичними особами з приводу примусового відчуження нею частини новоствореної вартості в грошовій формі, її вилучення і перерозподілу для фінансування державних видатків. Вони є вихідною категорією фінансів, економічною базою функціонування держави і найважливішою фінансовою формою регулювання ринкових відносин. Усе, що пов'язано зі споживанням держави, закладено в податках.

Склад доходів державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законами України про Державний бюджет на відповідний рік.

Доходи бюджету за методом залучення коштів класифікуються за такими розділами:

1. Податкові надходження.
2. Неподаткові надходження.
3. Доходи від операцій з капіталом.
4. Офіційні трансферти.
5. Цільові фонди.

Податкові надходження - це доходи, що акумулюються в формі загальнодержавних і місцевих податків, зборів та платежів і залучаються до складу державного бюджету. До податкових надходжень відносять прямі і непрямі податки, збори та обов'язкові платежі, а саме податок на доходи, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний збір із вироблених в Україні товарів, акцизний збір із ввезених на територію України товарів, ввізне та вивізне мито.

Неподаткові надходження - це доходи, що одержує держава від власності, підприємницької діяльності, фінансових санкцій та інших доходів, що не відносяться до обов'язкових податків, зборів та платежів. Неподаткові надходження можна поділити на такі групи:

1. Доходи від власності та підприємницької діяльності - це доходи, які залучаються до складу державного бюджету від орендної плати за оренду державного майна, частини прибутку (доходу) господарських організацій, що вилучається до бюджету та дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, які є у державній власності, надходжень від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України, надходжень від грошово-речових лотерей, надходжень від реалізації надлишкового озброєння, рентної плати за транзитне транспортування природного газу, рентної плати за нафту і газ власного видобутку.

2. Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного характеру - це доходи, які залучаються до складу державного бюджету від плати за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ, плати за утримання дітей у школах-інтернатах, надходжень від державного мита та митних зборів.

3. Надходження від штрафів та фінансових санкцій - це надходження від адміністративних штрафів та санкцій, сум, стягнених з винних осіб за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, надходжень від штрафних санкцій за порушення правил пожежної безпеки тощо.

4. Інші неподаткові надходження - це надходження коштів від реалізації конфіскованого митними, правоохоронними органами та іншими уповноваженими органами майна і валюти, надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, щодо яких минув строк позовної давності тощо.

Доходи від операцій з капіталом - це доходи бюджету у вигляді надходжень від продажу основного капіталу, дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, державних запасів товарів, землі та нематеріальних активів.

Офіційні трансферти - це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Цільові фонди — надходження до державних цільових фондів включають обов'язкові відрахування юридичних і фізичних осіб до зазначених фондів. Зокрема, сюди відносяться відрахування до фондів: соціального захисту інвалідів, охорони природного навколишнього середовища тощо.

Тема 7. Система видатків бюджету.

1. Роль видатків у фінансовому забезпеченні потреб соціально-економічного розвитку.
2. Форми й методи бюджетного фінансування.
3. Розпорядники бюджетних коштів, їх функції.
4. Нормування видатків. Види норм.

Державні видатки - це грошові відносини, які складаються між державою і юридичними та фізичними особами в процесі розподілу й споживання частини вартості валового національного продукту, використання фондів фінансових ресурсів. Соціально-економічну сутність державних видатків визначають природа і функції держави (політичні, економічні, соціальні, екологічні).

Щоб здійснювати свої функції, державі потрібні фінансові ресурси. Для цього вона акумулює, а далі перерозподіляє значну частину вартості валового національного продукту в грошовій формі. Державні видатки в усіх розвинутих країнах швидко збільшуються, перевищуючи темпи зростання національного продукту. Цей процес, зумовлений розширенням і ускладненням державних функцій, свідчить про те, що значна частина національного продукту примусово вилучається і перерозподіляється державою, що місце державних видатків у сукупному споживанні стає дедалі вагомішим. При цьому чим більші масштаби перерозподілу сукупної вартості, тим сильніший вплив держави на виробництво і обмін національного продукту.

Видатки бюджету згідно зі ст. 2 Бюджетного кодексу України - кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів із бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування. Склад і напрями використання бюджетних видатків визначаються характером досить різноманітних функцій держави.

Отже, за формами здійснення затрат бюджету виокремлюють:

1) бюджетні інвестиції, які можуть бути у вигляді капіталовкладень, конкретних інвестиційних проектів, а також придбання акцій чи прав участі в управлінні підприємством;

2) бюджетні кредити - надання фінансової допомоги з бюджету суб'єктам господарювання на поворотній і платній (інколи безпроцентній) основі. Вони відрізняються від банківських кредитів порівняно невисоким рівнем процентних ставок;

3) кошторисне фінансування - функціонування бюджетних установ на підставі кошторису. Кошторис є основним фінансовим документом бюджетної установи, який на бюджетний період установлює повноваження на отримання надходжень і розподіляє бюджетні асигнування для виконання бюджетною установою своїх функцій і досягнення певних результатів;

4) державні трансферти - це невідплатні й безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, які не пов'язані з придбанням товарів чи послуг, наданням кредиту або виплатою непогашеного боргу.

-2-

Витрачання бюджетних ресурсів конкретними розпорядниками передусім етап виділення відповідних коштів, або інакше бюджетне фінансування - тобто, надання грошових коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом.

До принципів бюджетного фінансування відносяться:

- отримання максимального ефекту від використання бюджетних ресурсів, що передбачає нормування відповідних затрат, а також мінімізацію державних витрат відносно отриманого результату. Ефект може бути виражений, з одного боку, у вирішенні різних завдань соціально-економічного розвитку держави, а з іншого - у збільшенні ресурсів бюджетного фонду за рахунок зростання доходів одержувачів бюджетних асигнувань;

- цільовий характер використання бюджетних ресурсів означає, що надання бюджетних коштів здійснюється відповідно до їх цільового призначення згідно затвердженого бюджету. Цей принцип також сприяє підвищенню ефективності бюджетних витрат;

- поєднання власних, кредитних та бюджетних джерел. Сутність даного принципу полягає у тому, що при визначенні обсягу фінансування враховується наявність власних коштів можливості одержання банківського кредиту і лише тоді, коли неможливо покрити витрати із зазначених джерел, вирішується питання про бюджетне або відомче фінансування;

- надання бюджетних коштів з урахуванням виконання виробничих і інших показників діяльності та з урахуванням фактичного використання раніше наданих ресурсів. Зв'язок бюджетного фінансування з конкретними результатами діяльності підприємств і організацій дає змогу здійснювати фінансовий контроль за виробництвом товарів та наданням послуг у тих сферах діяльності, що фінансуються із бюджету;

- безповоротність та безвідплатність основної частини бюджетних асигнувань - це надання коштів без прямого їх відшкодування. Хоча має місце непряме відшкодування, що полягає у прирості основних фондів, перспективній підготовці кадрів тощо.

Надання бюджетних коштів здійснюється у таких формах:

- кошторисне фінансування окремих бюджетних програм - закладів, установ і організацій бюджетної сфери;

- трансфертів населенню;

- бюджетних кредитів юридичним особам (у тому числі податкових кредитів на сплату податків);

- субвенцій і субсидій фізичним і юридичним особам;

- бюджетних інвестицій у статутні капітали діючих або новостворюваних юридичних осіб;

- бюджетних позик державним позабюджетним фондам;

- міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання, субвенцій, інших дотацій);

- кредитів іноземним державам.

Форми бюджетного фінансування у подальшому повинні удосконалюватись, аби повніше відповідати потребам розвитку ринкової економіки. Для України особливо актуальним є перехід від принципу утримання бюджетних установ до програмно-цільового підходу у використанні бюджетних коштів.

При такому підході видатки бюджету мають бути затверджені у вигляді бюджетної програми, яка має виконавця, мету і критерії оцінки її виконання. Загалом бюджетна реформа в Україні має бути спрямована насамперед на забезпечення розширеного відтворення фінансових ресурсів держави, закріплення досягнутих темпів економічного зростання, створення сприятливих умов для детінізації економіки, розвитку підприємницької діяльності, поліпшення інвестиційного клімату. Ключовим завданням бюджетної політики має стати далі посилення соціальної спрямованості бюджету.

-3-

Для здійснення програм і заходів, які проводяться за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів.

Розпорядники бюджетних коштів - бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету.

Головними ознаками розпорядника бюджетних коштів є:

- належність до бюджетних установ;
- отримання бюджетних асигнувань;
- взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету.

Кошти бюджету, які отримують фізичні та юридичні особи, що не мають статусу бюджетної установи (одержувачі бюджетних коштів), надаються їм лише через розпорядника бюджетних коштів.

Бюджетне призначення - повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане Бюджетним кодексом, Законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові й цільові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування. Бюджетні асигнування надаються розпорядникам коштів відповідного бюджету для здійснення програм і заходів за рахунок коштів цього бюджету. Адже бюджетне асигнування - повноваження розпорядника бюджетних коштів нижчого рівня, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів. Тому бюджетним зобов'язанням є будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього самого періоду або в майбутньому.

Стаття 22 Бюджетного кодексу України визначає склад та функції розпорядників бюджетних коштів. За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на:

- головних розпорядників бюджетних коштів - бюджетні установи в особі їх керівників, які отримують повноваження через установа бюджетних призначень;

- розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня - бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків бюджету.

Головними розпорядниками бюджетних коштів можуть бути виключно:

1. За бюджетними призначеннями, визначеними Законом про Державний бюджет України, - установи, уповноважені забезпечувати діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів

України в особі їх керівників; міністерства, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди та інші органи, безпосередньо визначені Конституцією України, в особі їх керівників, а також Національна академія наук України, Національна академія аграрних наук України, Національна академія медичних наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України, інші установи, уповноважені законом або Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у відповідній сфері, в особі їх керівників.

2. За бюджетними призначеннями, визначеними рішенням про Республіканський бюджет Автономної Республіки Крим, - уповноважені юридичні особи (бюджетні установи), що забезпечують діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також міністерства та інші органи влади Автономної Республіки Крим в особі їх керівників.

3. За бюджетними призначеннями, визначеними іншими рішеннями про місцеві бюджети, - місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад (секретаріат Київської міської ради), головні управління, управління, відділи та інші самостійні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників.

Головні розпорядники коштів Державного бюджету України визначаються та затверджуються Законом про Державний бюджет України через установлення їм бюджетних призначень.

Головні розпорядники коштів місцевих бюджетів визначаються рішенням про місцевий бюджет.

Відомча класифікація видатків та кредитування бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків та кредитування бюджету за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів.

На основі відомчої класифікації видатків та кредитування бюджету Державна казначейська служба України складає й веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів.

Головні розпорядники бюджетних коштів визначають мережу розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня й одержувачів бюджетних коштів з урахуванням вимог щодо формування єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів і даних такого реєстру.

Головний розпорядник бюджетних коштів:

1) розробляє плани діяльності на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди [у тому числі заходи щодо реалізації інвестиційних програм (проектів)];

2) організовує та забезпечує на підставі плану діяльності та індикативних прогностичних показників бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди складання проекту кошторису та бюджетного запиту й подає їх Міністерству фінансів України (місцевому фінансовому органу);

3) отримує бюджетні призначення через їх затвердження у Законі про Державний бюджет України (у рішенні про місцевий бюджет); приймає рішення щодо делегування повноважень на виконання бюджетної програми розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та/або одержувачами бюджетних коштів, розподіляє та доводить до них у встановленому порядку обсяги бюджетних асигнувань;

4) затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів), якщо інше не передбачене законодавством;

5) розробляє проекти порядку використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами, передбаченими ч. 7 ст. 20 Бюджетного кодексу України;

6) розробляє та затверджує паспорти бюджетних програм і складає звіти про їх виконання, здійснює аналіз показників виконання бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі);

7) здійснює управління бюджетними коштами в межах установлених йому бюджетних повноважень та оцінює ефективність бюджетних програм, забезпечуючи ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі;

8) здійснює контроль за своєчасним поверненням у повному обсязі до бюджету коштів, наданих за операціями з кредитування бюджету, а також кредитів (позик), отриманих державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста), та коштів, наданих під державні (місцеві) гарантії;

9) здійснює внутрішній контроль за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів;

10) забезпечує організацію та ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової і бюджетної звітності в порядку, установленому законодавством;

11) забезпечує доступність інформації про бюджет.

В основу плану діяльності головного розпорядника коштів державного бюджету покладено індикативні прогнозні показники обсягів видатків і надання кредитів з бюджету на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди, доведені Міністерством фінансів України. Цей план складається відповідно до прогнозних і програмних документів економічного й соціального розвитку, державних цільових програм із визначенням очікуваних результатів діяльності. Плани діяльності щорічно приводяться у відповідність до показників державного бюджету на плановий бюджетний

період та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Розпорядник бюджетних коштів нижчого рівня - розпорядник, який у своїй діяльності підпорядкований відповідному головному розпорядникові та (або) діяльність якого координується через нього. Здебільшого це обласні установи й організації, у яких є підвідомчі підрозділи. На обласному рівні розпорядниками коштів є: управління освіти; фінансове управління, управління казначейства; обласна податкова адміністрація, контрольно-ревізійне управління, облдержадміністрація; управління агропромислового комплексу тощо.

Розпорядник бюджетних коштів може уповноважити одержувача бюджетних коштів на виконання заходів, передбачених бюджетною програмою, та надати йому кошти бюджету (на безповоротній чи поворотній основі) в межах відповідних бюджетних асигнувань.

Одержувач бюджетних коштів використовує їх на підставі плану використання бюджетних коштів, що містить розподіл бюджетних асигнувань, затверджених у кошторисі цього розпорядника бюджетних коштів.

Критерії визначення одержувача бюджетних коштів установлюються Кабінетом Міністрів України з урахуванням напрямів, досвіду і результатів діяльності, фінансово-економічного обґрунтування виконання заходів бюджетної програми та застосування договірних умов. Адже одержувачем бюджетних коштів є суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, й отримує на їх виконання кошти бюджету.

Отже, бюджетними установами є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними в установленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими.

Нормування видатків – це визначення розміру затрат на розрахунково-планову одиницю, яка характеризує обсяг діяльності відповідної бюджетної установи (в школах – на один клас, в дитячих садках – на одну дитину, в лікарнях – на один ліжко-день). Норма видатків – це величина затрат на одну розрахункову одиницю. Норми витрат встановлюються по однотипових установах. Є наступні групи норм:

- матеріальні норми, тобто з їх допомогою визначаються затрати матеріальних ресурсів на розрахункову одиницю у натураль-ному виразі (наприклад, продукти харчування на один день);

- фінансові норми являють собою грошовий вираз матері-альної норми виходячи із діючих державних цін;

- бюджетні норми – норми, які виділяються з бюджету, для покриття фінансової норми.

В залежності від методу побудови, фінансові методи діляться на такі:

- індивідуальні, які відображають затрати за окремими видами видатків на розрахункову одиницю (наприклад, норма харчування одної людини в центрі реабілітації);

- комбіновані норми показують суму затрат в цілому за видом видатків на розрахункову одиницю (наприклад, норма всіх видатків як оплата комунальних послуг);

- укрупнені норми відображають усю суму затрат на роз-рахункову одиницю (наприклад, затрати на одного студента).

Норми видатків ділять на наступні:

- обов'язкові, які затверджуються урядом, наприклад, на медикаменти, харчування;

– розрахункові, тобто середні норми видатків на розрахункову одиницю, встановлюються відомствами за згодою фінансових органів (управління охорони здоров'я).

Тема 8. Видатки бюджету на економічну діяльність держави та науку.

1. Роль бюджету у забезпеченні економічного розвитку країни.
2. Бюджетні інвестиції у розвиток економіки, їх види.
3. Бюджетне фінансування економіки за рахунок цільових державних позик та бюджетне дотування.
4. Значення і склад видатків на науку, джерела їхнього фінансування.

-1-

Реалізацію економічної функції держави забезпечують видатки на економічну діяльність та науку. Бюджетні видатки мають спрямовуватися насамперед на стабілізацію економіки, створення необхідного ринкового середовища, підтримання пріоритетних і базових галузей економіки (зокрема енергетичної, вугільної, нафтогазової галузей, сільського господарства, житлово-комунального господарства, транспортного комплексу, оборонної промисловості), розвиток наукомістких інноваційних технологій, модернізацію інфраструктури тощо.

Необхідність державної підтримки розвитку економіки також зумовлена наявністю нерентабельних або малорентабельних галузей, які є стратегічно важливими для країни.

Основні напрями розвитку економіки визначаються Кабінетом Міністрів України, установами Національної академії наук України, науково-дослідними установами.

Видатки бюджету на економічну діяльність охоплюють державні капітальні вкладення, бюджетні кредити підприємствам, державні субсидії й дотації, операційні витрати (на виробничу інфраструктуру, геологорозвідувальні роботи, роботи щодо землевпорядкування тощо). Вони спрямовуються в галузі економічного комплексу. При цьому видаткам бюджету відводиться допоміжна і регулятивна роль у системі фінансового забезпечення економіки.

Видатки бюджету на економічну діяльність розрізняють за функціональною їх класифікацією, за галузевими особливостями та за цільовим призначенням.

Функціональна класифікація видатків з економічної діяльності держави передбачає поділ видатків на:

- загальну економічну, торговельну та трудову діяльність;
- регулювання трудових відносин;
- сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство;
- паливно-енергетичний комплекс;
- іншу промисловість та будівництво;
- промисловість з видобутку рудних та нерудних корисних копалин;
- транспорт;
- зв'язок, телекомунікації та інформатику;
- інші галузі економіки та види економічної діяльності;
- дослідження і розробки в галузях економіки.

Видатки бюджетів за галузевими особливостями поділяються відповідно до відомчої класифікації та галузевої структури економіки.

За цільовим призначенням видатки на економічний розвиток поділяються відповідно до економічної класифікації видатків.

Видатки бюджету на загальну економічну, торговельну та трудову діяльність спрямовуються на керівництво та управління у сфері технічного регулювання, регуляторної політики та підприємництва, державного майна, конкурентної політики, фондового ринку, експортного контролю, забезпечення співробітництва України з іноземними державами та міжнародними організаціями, державну підтримку реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, а також заходів, пов'язаних з охороною інтелектуальної власності, проведенням приватизації державного майна, створенням системи моніторингу фондового ринку, регулюванням трудових відносин.

Видатки на сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство спрямовуються на ведення лісового та мисливського господарства; керівництво та управління у сфері лісового господарства; охорону та захист лісів у лісовому фонді; керівництво та управління у сфері земельних ресурсів, ветеринарної медицини, водного господарства тощо.

Видатки на паливно-енергетичний комплекс використовуються на фізичний захист ядерних установок та ядерних матеріалів; державну підтримку вугледобувних підприємств, керівництво та управління у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів; керівництво й управління у сфері регулювання електроенергетики.

Видатки на розвиток транспорту використовуються на загальне керівництво та управління у сфері транспорту; підтримку експлуатаційно-безпечного стану судноплавних шлюзів, внутрішніх водних шляхів; забезпечення функціонування національної системи пошуку і рятування в морському пошуково-рятувальному районі України; придбання повітряних суден; дорожнє господарство тощо.

Видатки бюджету на зв'язок, телекомунікації та інформатику спрямовуються на керівництво й управління у сфері зв'язку, регулювання зв'язку, розвиток цифрового радіомовлення та використовуються на відшкодування витрат державних підприємств зв'язку, на розповсюдження

вітчизняних періодичних друкованих видань, доставку спеціальної службової кореспонденції органам державної влади тощо.

Видатки бюджету на дослідження і розробки в галузях економіки спрямовуються на прикладні наукові та науково-технічні розробки за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері паливно-енергетичного комплексу, у вугледобувній та в інших галузях промисловості тощо.

Фінансування видатків бюджету на економічну діяльність здійснюються в різних формах залежно від умов і фінансового стану суб'єктів господарювання. Розрізняють такі форми фінансування:

- капіталовкладення (інвестиції);
- фінансування національних, державних і міжнародних науково-технічних програм;
- поставки продукції для державних потреб;
- операційні витрати;
- кредити й дотації.

Фінансування капіталовкладень може здійснюватися за такими напрямками:

- у відомчому розрізі;
- згідно з інвестиційними проектами.

Галузевий (відомчий) підхід полягає в тому, що загальна сума виділених бюджетом капіталовкладень направляється міністерствам і відомствам, які, у свою чергу, розподіляють цю суму між підприємствами й організаціями. Цей підхід є основним в Україні.

Обсяг капіталовкладень, що фінансуються з бюджету, визначається двома чинниками:

- можливостями бюджету;
- наявністю необхідних та ефективних інвестиційних проектів.

Інвестиційна програма (проект) - комплекс заходів, визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки

та спрямованих на розвиток окремих галузей, секторів економіки, виробництва, регіонів, виконання яких здійснюється з використанням коштів державного та/або місцевих бюджетів чи через надання державних та/або місцевих гарантій.

-3-

Бюджетне фінансування економіки та фінансова підтримка підприємств державної форми власності може здійснюватись у різних формах, як на поворотній, так і на безповоротній основі. За термінами надання фінансова підтримка може бути двох видів: короткотерміновою та довготерміною.

Перелік підприємств, що потребують фінансової підтримки, встановлюється органами, уповноваженими управляти державним майном, на основі результатів аналізу їх фінансово-господарської діяльності.

Важливою формою фінансової підтримки підприємств є надання їм допомоги за рахунок коштів Державного інноваційного фонду України на безповоротній або поворотній основі для впровадження наукових розробок у виробництво.

Однією із форм надання фінансової підтримки підприємством є відстрочення у сплаті податків, яке надається платнику на умовах податкового кредиту на платній основі.

Підприємства державної форми власності у фінансових планах яких передбачені збитки від фінансово-господарської діяльності, мають право на покриття цих збитків за рахунок коштів бюджетів у вигляді субсидій.

-4-

Нині значно підвищується роль науки у забезпеченні стабільності економіки, її ефективності, зміцненні економічної могутності і незалежності

держави. Для цього суспільство повинно вкладати значні кошти у наукові розробки та програми і впроваджувати їх у виробництво.

В умовах перехідної економіки, коли обсяг приватного капіталу обмежений, держава зобов'язана прийняти на себе координацію наукових досліджень і основну частку витрат на науку. Але в умовах дефіциту бюджетних коштів видатки державного бюджету на науку скорочуються.

Згідно з чинним законодавством органами загального управління наукою в Україні є Верховна Рада та Кабінет Міністрів.

Функції організації, планування, фінансування та координації наукових досліджень покладені на відповідний комітет, який займається питаннями науки та інтелектуальної власності. В Україні функціонує відповідна мережа науково-дослідних установ, центром якої є Національна академія наук України. У її віданні знаходяться науково-дослідні організації, які займаються розробкою теоретичних і прикладних проблем загальнодержавного значення. Крім загальнодержавних, в Україні сформована система галузевих науково-дослідних організацій. Залежно від методів господарювання науково-дослідні організації поділяються на госпрозрахункові та бюджетні.

За сучасних умов господарювання використовуються наступні основні джерела фінансування науково-дослідних робіт:

- витрати, що включаються у собівартість промислової продукції, продукції будівництва, послуг, експлуатаційних та інших витрат;
- частка прибутку суб'єктів господарювання;
- централізовані фонди і резерви міністерств і відомств;
- інші внутрішні джерела підприємств, організацій, установ, міністерств і відомств, передбачені чинним законодавством;
- кошти інноваційного та інших позабюджетних фондів;
- асигнування з бюджету.

Власні джерела суб'єктів господарювання, міністерств і відомств використовуються для фінансування наукових розробок, впровадження

досягнень науково-технічного прогресу у виробництво на рівні підприємства і галузей народного господарства.

Важливими джерелом фінансування науково-дослідних робіт є кошти позабюджетних фондів, зокрема, кошти Державного інноваційного фонду, позабюджетного фонду фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт галузевого спрямування тощо.

Видатки бюджету на фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу включають дві групи:

1. Видатки на фінансування фундаментальних досліджень. До цієї групи належать видатки на фундаментальні дослідження наукових установ і видатки на фінансування Державного фонду фундаментальних досліджень.

2. Видатки на розробку перспективних технологій і пріоритетних напрямків науково-технічного прогресу.

Обсяг видатків Державного бюджету України на науку визначається згідно з державними і міждержавними програмами та переліком пошукових і прикладних розробок, а також на основі розрахунків НАН України, галузевих академій, міністерств, відомств.

У видатковій частині бюджету ці видатки розміщуються згідно з підрозділами бюджетної класифікації. Фінансування науково-дослідних установ з бюджету здійснюється через головних розпорядників бюджетних коштів у межах затверджених кошторисів доходів і видатків.

Держава також стимулює використання власних і залучених коштів для інноваційної діяльності усіх суб'єктів господарювання, створюючи пільгові умови для фінансування науки.

Тема 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу.

1. Необхідність, суть і види соціального захисту населення.

2. Склад і характеристика видатків на соціальний захист населення і соціальне забезпечення.

Фінансування держаного захисту населення в умовах нестабільної економічної ситуації в країні є одним з основних напрямів використання коштів державного бюджету.

Соціальний захист є складовою соціальних гарантій населенню, які повинні забезпечуватися державою за ринкових умов відповідно до засад соціальної політики. До таких гарантій належать:

- гарантування кожному працюючому громадянину міні-мального рівня заробітної плати, її індексація згідно з прожитковим мінімумом;
- задоволення освітньо-культурних потреб та належного рівня охорони здоров'я з метою всебічного розвитку особистості;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян;
- вирівнювання рівня життя окремих категорій населення тощо.

Забезпечення цих гарантій можливе за умови комплексного використання різних методів і важелів, зокрема, реалізації конституційних прав громадян на працю і допомогу з безробіття, запровадження оплати праці не нижче мінімального рівня, індексації зарплати в умовах зростання цін та прожиткового мінімуму, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим сім'ям та сім'ям, які мають дітей, матеріального забезпечення у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової або постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо.

Отже, зміст соціальних гарантій у цілому і соціального захисту населення зокрема – є методом забезпечення з боку держави задоволення необхідних потреб громадян на рівні соціально визначених норм. Особливістю соціального захисту є його адресна спрямованість, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам і в таких обсягах, яких вони потребують.

Основними видами соціального забезпечення і захисту населення є:

- пенсійне забезпечення;

- соціальне страхування;
- пільги ветеранам війни та праці;
- допомога сім'ям з дітьми;
- інші види соціальної допомоги;
- пенсії військовослужбовцям та особам начальницького рядового складу органів внутрішніх справ;
- утримання установ соціального забезпечення;
- інші види.

Обсяг коштів, які спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від фінансових можливостей держави, і визначаються обсягом валового внутрішнього продукту (ВВП) та науково-обґрунтованим оптимальним обсягом фонду споживання. Здійснюючи соціальні виплати, держава повинна дотримуватись визначених параметрів, але за умов економічної кризи не здатна забезпечити соціальний захист населення на належному рівні.

Основними джерелами фінансування соціального забезпечення і соціального захисту населення є соціальні та благодійні, а також бюджетні фонди. До таких фондів належать: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування, Фонд сприяння зайнятості населення, Фонд соціального захисту інвалідів та інші. Окремі цільові фонди згідно з чинним законодавством включаються до державного бюджету України, а деякі функціонують самостійно. За допомогою коштів соціальних фондів оплачуються соціальні видатки понад суми, передбачені у бюджетах усіх рівнів. Вони є додатковим джерелом соціального захисту населення.

Порядок формування і використання коштів позабюджетних соціальних фондів визначається відповідними положеннями.

Видатки бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення включають:

– виплату пенсій та допомоги (кошти, що передаються до Пенсійного фонду України на виплату пенсій військовослужбовцям рядового, сержантського та старшинського складу та їхнім сім'ям);

– пільги ветеранам війни та праці;

– допомогу сім'ям з дітьми;

– інші види соціальної допомоги;

– пенсії військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ;

– видатки на дитячі заклади-інтернати (будинки-інтернати для малолітніх інвалідів);

– видатки на притулки для неповнолітніх;

– видатки на програми соціального захисту неповнолітніх (відшкодування витрат на шкільні їдальні; інші програми соціального захисту неповнолітніх);

– видатки на будинки-інтернати для старих і інвалідів;

– кошти бюджету, що передаються до Фонду соціального захисту інвалідів України;

– видатки на молодіжні програми;

– видатки на інші заклади та заходи в галузі соціальної політики (заходи, пов'язані з поверненням кримсько-татарського народу та осіб інших національностей, які були незаконно депортовані з України; видатки на утримання додаткової мережі соціально-культурних закладів та на виплату компенсацій, пов'язаних з поверненням депортованих німців в інші регіони України; навчання та трудове влаштування інвалідів; утримання пунктів тимчасового розміщення біженців; пільги, що надаються населенню (крім ветеранів війни та праці) з оплати житлово-комунальних послуг і природного газу; утримання будинків-інтернатів агропромислового комплексу; фінансова підтримка громадських організацій інвалідів і ветеранів.

Розрахунковий обсяг видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення визначається виходячи з обсягів ресурсів бюджету на

цю мету, фінансового нормативу бюджетної забезпе-ченості та контингенту утримувачів соціальних послуг окремо за кожним видом таких видатків.

Підвищення обсягів видатків на соціальний захист населення гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страху-ванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забез-печення; створення мережі державних, комунальних, приватних зак-ладів для догляду за непрацездатними.

Конституція України передбачає, що пенсії, інші види со-ціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

-2-

В Україні відносини у сфері соціального захисту та соціального забезпечення громадян регулює законодавство (закони України

"Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам", "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям", "Про органи і служби у справах неповнолітніх", нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та ін.).

Законодавством передбачаються рівні умови надання громадянам допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, вагітністю та пологами, при народженні дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та на поховання незалежно від виду діяльності, форми власності і господарювання. Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю виплачується застрахованій особі за рахунок Фонду соціального страхування залежно від розміру заробітної плати (доходу) і страхового стажу.

Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні фінансуються за рахунок коштів держави, підприємств, за допомогою послуг

фінансових посередників, коштів спонсорів та власних заощаджень громадян. Проте основним джерелом фінансування соціальних гарантій населенню є державні фінанси як складова фінансової системи держави.

До видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення належать видатки, спрямовані на адресну підтримку малозабезпечених громадян; забезпечення прожиткового мінімуму різних груп населення; соціальний захист осіб, що опинилися в скрутному становищі; пенсійне забезпечення; фінансування заходів і програм соціального забезпечення неповнолітніх і молоді; витрати на утримання установ та закладів соціального захисту, зокрема будинків-інтернатів для людей похилого віку та інвалідів; видатки, пов'язані з ліквідацією Чорнобильської катастрофи; інші видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення.

Отже, з державного бюджету фінансуються всі види допомоги і компенсації, передбачені чинним законодавством.

Видатки на соціальний захист населення та соціальне забезпечення охоплюють:

- державні спеціальні пенсійні програми (пенсії військовослужбовцям рядового, сержантського та старшинського складу строкової служби та членам їхніх сімей, пенсії військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, пенсії, призначені за іншими пенсійними програмами);

- державні програми соціальної допомоги (грошова допомога біженцям; компенсації на медикаменти; програма протезування; програми і заходи із соціального захисту інвалідів у тому числі програми і заходи Фонду України соціального захисту інвалідів; заходи, пов'язані з поверненням в Україну кримськотатарського народу та осіб інших національностей, які були незаконно депортовані з України; щорічна разова грошова допомога ветеранам Великої Вітчизняної війни; довічна стипендія для учасників бойових дій; кошти, що передаються до Фонду соціального страхування на

випадок безробіття; часткове покриття витрат на виплату заборгованості з регресивних позовів шахтарів);

- державну підтримку громадських організацій інвалідів і ветеранів, які мають статус всеукраїнських;

- державні програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

- державну підтримку молодіжних громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

- державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян.

Здійснення місцевих програм соціального захисту населення відбувається на основі рішень органів місцевого самоврядування. Їх фінансування проводиться за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Тема 10. Видатки бюджету на оборону та управління

1. Видатки на державне управління та судову владу.

2. Видатки на національну оборону, правоохоронну діяльність і забезпечення безпеки держави.

-1-

До системи органів державної влади в Україні входять: зако-нодавча, виконавча та судова влада. Видатки на державне управління включають витрати:

- на функціонування законодавчої влади (апаратів Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, забезпе-чення діяльності народних депутатів, Рахункової палати Верховної Ради України);

- на функціонування виконавчої влади (апаратів Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та її місцевих органів,

міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого само-врядування);

– на утримання Президента України та його апарату;

– на утримання фінансових та фіскальних органів (державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, державної митної служби, державного казначейства та інших);

– на загальне планування та статистичні служби;

– інші видатки на загальнодержавне управління (виготовлення національної валюти, бланків цінних паперів, орденів, медалей, монет, паспортизація населення, видатки на запровадження нового податкового і бюджетного законодавства тощо).

До складу видатків на судову владу належать видатки на утримання Конституційного та Верховного суду України, обласних, районних (міських) судів, Вищого арбітражного суду, арбітражних та військових судів.

На утримання органів влади й управління спрямовуються кошти бюджетів всіх рівнів. З Державного бюджету України фінансуються видатки на функціонування законодавчої, виконавчої і судової влади, утримання Президента України та його апарату, фінансових і фіскальних органів, загальне планування і статистичні служби. З республіканського бюджету Автономної Республіки Крим (АРК) утримуються органи влади Автономної Республіки Крим. З обласних, районних і місцевих бюджетів здійснюються видатки на утримання відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Планування видатків на утримання органів державної влади здійснюється у формі складання індивідуальних і зведених кошторисів. Індивідуальні кошториси – єдині кошториси доходів і видатків складаються в розрізі окремих бюджетних організацій та установ. Разом з єдиним кошторисом доходів і видатків (ЕКДВ) затверджується і штатний розклад, в якому вказується кількість штатних одиниць в розрізі підрозділів, посадові оклади і місячний фонд оплати праці на кожну посаду. На рівні міністерств

складаються зведені кошториси, які включають доходи та видатки індивідуальних кошторисів під-порядкованих установ.

У доходній частині єдиного кошторису доходів та видатків органів державної влади зазначаються планові обсяги бюджетних асигнувань, що надаються на їх утримання, а також надходження з інших джерел, одержання яких передбачено відповідними норматив-но-правовими актами. У видатковій частині кошторису зазначається загальна сума витрат з розподілом їх за категоріями видатків еконо-мічної класифікації:

- оплата праці адміністративно-управлінського персоналу;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання предметів та матеріалів для управлінсько-адміністративних цілей;
- видатки на відрядження;
- оплата комунальних, транспортних та інших послуг;
- придбання обладнання та предметів довгострокового користування;
- капітальне будівництво;
- капітальний ремонт та інше.

-2-

Видатки на оборону та безпеку держави, як і видатки на управління, зумовлені природою і функціями держави, необхідністю захисту її інтересів у міжнародному співтоваристві. Особливістю видатків на національну оборону і безпеку є те, що вони не пов'язані з проведенням агресії, війн, з участю у міжнародних конфліктах тощо. Головне завдання, яке стоїть перед Збройними силами України, це захист державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності.

Абсолютні обсяги видатків на оборону і безпеку держави визначаються багатьма чинниками, серед яких:

- міжнародне становище та пріоритети зовнішньої державної політики;

- участь у військових угрупованнях;
- рівень розвитку економіки і фінансові можливості держави з фінансування оборони;
- територія країни, довжина та характер кордонів;
- обсяги грошового утримання та пенсійного забезпечення військовослужбовців;
- рівень цін на сучасну військову техніку, вартість та обсяги поставок для армії і флоту;
- витрати на культурно-побутові потреби військовослужбовців.

Видатки на оборону та безпеку держави мають непродуктивний характер, оскільки вони не сприяють приросту ВВП, розвитку продуктивних сил, і тому важливим питанням є обґрунтування абсолютних обсягів вказаних видатків.

Склад видатків на національну оборону згідно з функціональною класифікацією видатків бюджету наступний:

- утримання Збройних сил України;
- закупівля озброєння та військової техніки;
- капітальне будівництво і придбання обладнання для Міністерства оборони, будівництво житла для військовослужбовців;
- науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
- інші видатки в галузі оборони (участь в міжнародних заходах з підтримки миру, утримання Головної військової інспекції та науково-координаційного центру адаптації військовослужбовців, звільнених в запас, фінансування заходів з ліквідації стратегічних озброєнь, підготовка призовників);
- мобілізаційна підготовка галузей народного господарства.

До складу видатків на правоохоронну діяльність та забезпечення безпеки держави долучаються видатки на утримання:

- органів внутрішніх справ;
- внутрішніх військ МВС України;

- прокуратури;
- кримінально-виправної системи;
- прикордонних військ;
- Служби безпеки України;
- пожежної охорони;
- Головного управління урядового зв'язку;
- інших правоохоронних органів (управління державної охорони, спеціалізованих монтажних-експлуатаційних підрозділів, адресно-довідкових бюро, розвідувальних органів, національного бюро розслідувань).

Верховна Рада України відповідно до повноважень, наданих їй Конституцією, затверджує загальну структуру, чисельність, визначає функції Збройних сил України, Служби безпеки України, інших військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ.

Фінансування видатків Міністерства оборони України, Служби безпеки та правоохоронних органів здійснюється Державним казначейством України. Для цього розпорядникам бюджетних коштів у органі Державного казначейства відкриваються особові та реєстраційні рахунки.

Кошти на здійснення видатків Міністерства оборони України, Служби безпеки та правоохоронних органів перераховуються Головним управлінням державного казначейства на рахунки обласних управлінь державного казначейства. Розподіл коштів на обласному рівні здійснює розпорядник другого ступеня.

Фінансування органів і установ, які забезпечують національну оборону, правоохоронну діяльність та безпеку держави, провадиться на підставі кошторисів доходів і видатків. Зведені кошториси розглядаються у Міністерстві фінансів України та включаються до проекту Державного бюджету України. Крім бюджетних, у вказаних установах можуть бути позабюджетні кошти (спеціальні та депозитні кошти, суми за дорученнями та інші), але обсяг їх незначний. Отже, фінансові ресурси Збройних сил, правоохоронних та інших органів утворюються за рахунок бюджетних і

позабюджетних коштів, а витрачаються за цільовим призначенням на оперативно-службову діяльність; бойову підготовку; оплату поставок озброєння, військової техніки, палива, продовольства, речового майна, необхідного для проведення бойової підготовки воїнів; виплату основних і додаткових видів грошового утримання військовослужбовців; забезпечення госпо-дарсько-побутових потреб військ, правоохоронних органів та органів безпеки держави; утримання військових навчальних закладів, військових академій, госпіталів, санаторіїв, лікувальних закладів; капітальне будівництво, ремонт озброєнь та військової техніки.

Згідно з економічною класифікацією у єдиному кошторисі доходів і видатків вирізняють поточні та капітальні видатки. До поточних видатків належать видатки на поточне утримання.

Капітальні видатки включають: придбання обладнання і предметів довгострокового користування, капітальне будівництво та капітальний ремонт.

Контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, які спрямовуються на національну оборону, правоохоронну діяльність і забезпечення безпеки держави здійснюють Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Міністерство фінансів.

Тема 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу.

1. Суть державного кредиту.
2. Внутрішні і зовнішні запозичення.
3. Управління державним кредитом.

Державний кредит – це сукупність кредитних відносин, у яких однією із сторін є держава, а іншою – юридичні або фізичні особи. Держава може виступати як позичальник, кредитор та гарант.

Державний кредит являє собою досить специфічну ланку державних фінансів. Він не має окремого фонду фінансових ресурсів. Кошти, що мобілізуються за його допомогою, проходять через бюджет. В окремих випадках за його допомогою залучаються кошти у фонд цільового призначення чи на цільові проекти.

Державний кредит виступає у двох формах: ощадної справи і державних позик. Ощадна справа належить до державного кредиту, якщо залучені кошти спрямовуються в доходи бюджету. Ощадні банки діють на комерційних засадах і мобілізовані ними кошти формують їх кредитні ресурси. Частина цих кредитних ресурсів може спрямовуватись на придбання державних цінних паперів і таким чином відноситися до державного кредиту.

Державні позики є основною формою державного кредиту. За правовим оформленням розрізняють державні позики, які забезпечені випуском цінних паперів. Угодами оформляються, як правило, кредити від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інститутів. За допомогою цінних паперів мобілізуються кошти на фінансовому ринку.

Оформлення державних позик може здійснюватись двома видами цінних паперів: облігаціями і казначейськими зобов'язаннями.

Залежно від місця розміщення позик їх поділяють на внутрішні, що надаються юридичними і фізичними особами даної країни, і зовнішні, що надходять зовні – від урядів, юридичних і фізичних осіб інших країн, міжнародних організацій і фінансових інститутів.

Відповідно до терміну погашення заборгованості розрізняють такі позики:

- 1) короткострокові (термін погашення до 1 року);
- 2) середньострокові (від 1 до 5 років);
- 3) довгострокові (понад 5 років).

За характером виплати доходу державні позики поділяються на відсоткові, виграшні та дисконтні.

Залучення позик повинно мати в своїй основі два чинники: мінімізацію вартості позики та встановлення стабільності державних цінних паперів на фінансовому ринку.

-2-

Відповідно до Бюджетного кодексу України застосовуються такі поняття:

- державний борг - загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення;

- місцевий борг - загальна сума боргових зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок місцевого запозичення.

Види державних та місцевих позик відображають їхні особливості та визначають види інструментів, що використовуються при їх застосуванні. За видами позики можна поділити на:

- іменні, що передбачають конкретизацію власника боргового папера. Можуть бути у вигляді облігаційних (бланкових) позик. Інструментами таких позик є державні облігації, казначейські зобов'язання, векселі тощо;

- на пред'явника. Такі зобов'язання містять інформацію про емітента боргового папера, але не мають інформації про кредитора, що дає змогу використовувати такі папери у форматі як ринкових, так і неринкових боргових паперів. Боргові інструменти, що емітуються відповідно до бланків установленого зразка (бланкові позики);

- процентні - передбачають отримання кредитором вартості позики та доходу у вигляді процента до цієї вартості після завершення терміну дії позики. Можуть бути облігаційними та безоблігаційними, ринковими та неринковими;

- дисконтні - передбачають розміщення боргових паперів за ціною, нижчою від номінальної вартості, а погашення - в повному обсязі, що відповідає номінальній вартості боргового папера;

- купонні - передбачають отримання їхніми власниками купонних доходів, які сплачуються емітентом у розмірах та в терміни, визначені умовами їх випуску. Як правило, такі позики передбачають виплату "твердих" доходів у розмірах, зазначених в умовах випуску;

- з правом дострокового погашення або без права дострокового погашення. Позики в умовах їх випуску, розміщення та погашення мають відобразити зазначені критерії, оскільки вони надалі впливають на весь процес та механізм управління, а також відносини між кредитором та позичальником за цим боргом. Дострокове погашення на вимогу їх власників дозволяється тоді, коли така можливість передбачена умовами розміщення боргових паперів, якими визначені порядок установавання ціни дострокового погашення і строк, у який вони можуть бути пред'явлені для дострокового погашення¹;

- конверсійні позики, що застосовуються у світовій практиці, здійснюються в облігаційній формі і передбачають використання специфічного механізму управління таким боргом. Вони закріплюють право їх власника обміняти боргові папери у визначений у майбутньому термін на акції емітента, відповідно до встановленої ціни чи коефіцієнта конверсії. Перевагами таких позик є: по завершенні терміну дії боргових паперів вони не погашаються, а обмінюються на акції, що є в розпорядженні емітента на заздалегідь визначених умовах, і це дає можливість перетворити кредитора в інвестора, оскільки він стає співвласником;

- внутрішні та зовнішні позики - відображають поділ за джерелами формування позикових ресурсів. Внутрішні позики, у більшості випадків, передбачають залучення коштів національного (внутрішнього) фінансового ринку, а зовнішні - залучення коштів з ринків іноземних держав або міжнародних фінансових ринків.

Використання державою у своїй фінансовій політиці залучення коштів на кредитній основі призводить до формування державного боргу і необхідності чіткої системи управління ним.

Державний борг – це загальна сума заборгованості держави своїм кредиторам внаслідок непогашення позик та невиконання за ними відсотків. Розрізняють поточний і капітальний, внутрішній і зовнішній борги.

Внутрішній борг – сума коштів, отриманих від випущених, але не погашених державних позик. Може виступати як в облігаційній, так і в необлігаційній формах.

Зовнішній борг – фінансові зобов'язання держави на певну дату стосовно іноземних кредиторів.

Поточний борг – це сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році разом з належними до сплати в цей період відсотками з усіх випущених на даний момент позик.

Капітальний борг – це загальна сума заборгованості і відсотків, що мають бути виплачені за позиками.

Управління державним кредитом полягає у формуванні одного із основних чинників фінансової політики держави, де вона виступає як позичальник, кредитор і гарант. Це передбачає сукупність дій, пов'язаних з підготовкою до випуску і розміщенням боргових зобов'язань держави, регулюванням ринку державних цінних паперів, обслуговуванням та погашенням державного боргу, наданням позик і гарантій.

В управлінні внутрішнім і зовнішнім боргами існують певні специфічні ознаки. Платоспроможність за внутрішніми позиками забезпечується, як правило, за рахунок внутрішніх джерел. Платоспроможність за зовнішнім боргом залежить насамперед від валютних надходжень. При недостатній платоспроможності держави можуть застосовуватись такі способи коригування позикової політики:

- конверсія;
- консолідація;
- уніфікація;
- обмін за регресивним співвідношенням;
- відстрочка погашення;
- анулювання.

Тема 12. Видатки бюджету на АПК

1. Напрями видатків державного бюджету на агропромисловий комплекс
2. Фінансування сільського і лісового господарства.

-1-

Оскільки аграрний сектор економіки України забезпечує продовольчу безпеку держави, розвиток та підтримка даної галузі відіграють важливу роль у нарощуванні експортного потенціалу країни.

Саме тому в Законі України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» збережено та істотно збільшено, у порівнянні з минулим роком, державну підтримку агропромислового комплексу, зокрема сільського господарства і, в першу чергу, тваринництва, як основи забезпечення власним продовольством, відтворення та реалізації переваг від органічного виробництва у сільському господарстві.

Зокрема, на розвиток тваринництва передбачається спрямувати 900,0 млн. грн. проти 650,0 млн. грн., врахованих в бюджеті 2013 року.

Більш, як вдвічі збільшені видатки (201,8 млн. грн.) на підтримку розвитку заходів в агропромисловому комплексі, зокрема, щодо збереження та збільшення поголів'я великої рогатої худоби, компенсацію відсоткової

ставки за кредитами, розвиток обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів та ін.

Окрім того, з метою завершення одного із основних етапів розвитку аграрного ринку в країні, в бюджеті 2014 року відновлено бюджетну програму щодо державної підтримки будівництва оптових ринків сільськогосподарської продукції, видатки на яку враховані в сумі 200,0 млн. гривень.

Також у бюджеті поточного року збільшено видатки на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства до 700,0 млн. грн. при 100,0 млн. грн. у 2013 році.

Варто зауважити, що запровадження новітніх технологій в сільськогосподарському виробництві та переробній промисловості потребує їх технічного переоснащення. Зданою метою для підтримки програм забезпечення оновлення техніки через лізинг передбачено видатки у сумі 192,0 млн. грн., в тому числі за рахунок коштів загального фонду державного бюджету - 140,0 млн. грн., що в 2,5 рази більше фактичних видатків 2013 року.

Необхідно також відзначити, що у 2014 році, як і в попередні роки, збережена пільгова система оподаткування у сільському господарстві, завдяки чому товаровиробники отримують пільги на суму понад 20,0 млрд. гривень.

-2-

Сільське господарство – дуже важлива галузь економіки, яка забезпечує промисловість сировиною і матеріалами, а населення – продуктами харчування.

Особливості фінансування сільського господарства обумовлені його галузевими відмінностями, до яких належать сезонність виробництва та

велика тривалість виробничого циклу, родючість ґрунтів, кліматичні умови і природнокліматичні фактори, організаційно-економічні особливості тощо.

Згідно з діючою класифікацією фінансування сільського та лісового господарства, рибальства і мисливства включає видатки на:

- 1) земельні ресурси;
- 2) водне господарство;
- 3) фінансування сільськогосподарського виробництва;
- 4) заготівлю та збереження сільськогосподарської продукції;
- 5) проведення політики у галузі цін і доходів у сільському господарстві;
- 6) сільське господарство і мисливство;
- 7) риболовецьке господарство;
- 8) дослідження і практичні розробки у галузі сільського господарства;
- 9) діяльність і послуги в галузі сільського господарства, рибальства та мисливства, що віднесені до інших категорій;

10) фінансування бюджетних установ агропромислового комплексу (АПК). До таких установ належать:

- центральні зональні й обласні нормативно-дослідні станції з праці;
- державні лабораторії ветеринарної медицини;
- обласні, міські, районні державні підприємства ветеринарної медицини (лікарні) з дільничними лікарями, дільницями, пунктами ветеринарної медицини;
- державні насінневі інспекції;
- державна інспекція з карантину рослин;
- державна комісія з сортовипробування та охорони сортів рослин;
- науково-виробниче об'єднання з випробування сільсько-господарської техніки;
- регіональні служби державного ветеринарного контролю на державному кордоні і транспорті;
- державні хлібні інспекції;
- державні станції захисту рослин;

– державні проектно-розвідувальні станції хімізації сільського господарства;

– державні випробувальні лабораторії сільськогосподарської сировини та харчової продукції;

– інші бюджетні установи агропромислового комплексу.

Сума видатків на утримання бюджетних установ агропро-мислового комплексу визначається на основі їхніх кошторисів доходів і видатків. У процесі планування видатків і складання кошторисів установи використовують виробничі показники, бюджетні норми, ти-пові та індивідуальні штати, ставки заробітної плати та інші необхідні для розрахунків показники. Крім бюджетних асигнувань, установи АПК можуть отримувати позабюджетні кошти, обсяг, формування і використання яких відображається у кошторисі, затвердженому керівниками вищих органів і є основою для фінансування з бюджету.

Зведене планування видатків на фінансування АПК здійснюється галузевими органами управління (Міністерством АПК, відповідними управліннями місцевих держадміністрацій) шляхом складання зведених фінансових планів галузі включаються до видаткової частини відповідного бюджету у розрізі підрозділів бюджетної класифікації. Після затвердження бюджетів держава здійснює фінансування підприємств, організацій і установ АПК у межах затверджених сум через головних розпорядників коштів, дотримуючись загальних принципів фінансування.

В аналогічному порядку плануються і фінансуються видатки бюджету на лісове господарство, рибальство і мисливство.

Список рекомендованої літератури

- 1.Александров В. Т. Планування, облік, звітність, контроль у бюджетних установах, державне замовлення та державні закупівлі : підручник / В. Т. Александров. — К. : АВТ, 2004. — 593 с.
- 2.Алексеев І. В. Бюджетна система : навч. посіб. / І. В. Алексеев, Н. Б. Ярошевич, А. М. Мушак-Голобородько. — К. : Хай-Тек Пресс, 2007. — 628 с.
- 3.Артус М. М. Бюджетна система України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / М. М. Артус, Н. М. Хижа. — К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2007. — 326 с.
- 4.Атамас П. Й. Основи обліку в бюджетних установах : навч. посібник / П. Й. Атамас. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 321 с.
- 5.Базась М. Ф. Методика та організація фінансового контролю : підручник для студ. вищ. навч. зал. / М. Ф. Базась. — К. : МАУП, 2007. — 440 с.
- 6.Басанцов І. В. Державний фінансовий контроль: регіональні аспекти / І. В. Басанцов. — К. : Корпорація, 2006. — 234 с.
- 7.Близнюк О. С. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання : навч. посібник / О. С. Близнюк, Н. Л. Губерська, О. А. Музика. — К. : Дакор, 2007. — 311 с.
- 8.Бобирь О. І. Фінансовий механізм системи пенсійного забезпечення : монографія / О. І. Бобирь, С. О.Смирнов. — Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2008. — 326 с.
- 9.Буряк П. Ю. Податкова система: теорія і практика застосування активних методів навчання / П. Ю.Буряк, К. Ф.Беркита, Б. П.Ярема. — К. : Професіонал, 2004. — 171 с.
- 10.Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] [<http://zakon.rada.gov.ua>].

11. Вівчар О. Й. Місцеві фінанси : навч. посібник / О. Й Вівчар, О. Я. Побурко, О. Б Курило. — Львів : Львівська політехніка, 2007. — 132 с.
12. Внукова Н. М. Ощадна справа : навчальний посібник / Н. М. Внукова, В. А. Череватенко, М. П. Куликов. — Х. : Інжек, 2005. — 312 с.
13. Внукова Н. М. Соціальне страхування : навч. посібник / Н. М. Внукова. — К. : Центр навч. літ-ри, 2009. — 410 с.
14. Григораш Г. В. Системи соціального страхування зарубіжних країн / Г. В. Григораш. — К. : Центр навч. літ-ри, 2008. — 144 с.
15. Юрій С. І. Казначейська система : підручник / С. І. Юрій — К. : Карт-Бланш, 2007. — 394 с.
16. Головка О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII - початок XX ст.) : історико-правове дослідження / О. М. Головка. — Х. : СІМ, 2005. — 448 с.
17. Вітвицька Н. С. Державний фінансовий контроль : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Н. С. Вітвицька — К. : КНЕУ, 2008. — 408 с.
18. Ситяшенко О. В. Державний фінансовий контроль за діяльністю бюджетних установ : зб. нормат. док. / упоряд. О. В. Ситяшенко. — К. : Освіта, 2005. — 716 с.
19. Деркач М. Бюджет і бюджетний процес в Україні : навч. Посібник / М. Деркач, Л. Гордєєва. — Дніпропетровськ : Пороги, 2007. — 257 с.
20. Дєєва Н. М. Державні фінанси і бюджетний процес : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. М. Дєєва. — Д. : ДРІДУ НАДУ, 2006. — 260 с.
21. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль : навчальний посібник / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. — К. : Імекс-ЛТД, 2007. — 304 с.
22. Дудко В. П. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. для вищих навч. закл. / В. П. Дудко. — Чернівці : Прут, 2005. — 483 с.
23. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. — К. : НДФІ, 2007. — 299 с.

24. Законодавче забезпечення соціального страхування в Україні : навч. посібник; під ред. О. В. Криченко. — Львів : Львівська політехніка, 2007. — 643 с.
25. Зіміна І. А. Державний фінансовий контроль : навч. посібник / І. А. Зіміна, О. С. Корнієнко, А. О. Трофімов. — Миколаїв : НУК, 2008. — 209 с.
26. Петрашко П. Г. Казначейська справа : інтегрований посібник / О. О. Чечуліна за ред. П. Г. Петрашко. — К. : АВТ, 2008. — 288 с.
27. Карлін М. І. Фінансова система України : [навч. посіб.] / М. І. Карлін. — К. : Знання, 2007. — 324 с.
28. Карлін М. І. Державні фінанси України : навчальний посібник / М. І. Карлін. — К. : Знання, 2008. — 349 с.
29. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / М. І. Карлін. — К. : Кондор, 2004. — 384 с.
30. Карлін М. І. Фінанси України та сусідніх держав: навч. посібник / М. І. Карлін. — К. : Знання, 2007. — 589 с.
31. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : підручник / О. П. Кириленко. — К. : Знання, 2006. — 677 с.
32. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) : підручник / О. П. Кириленко. — К. : НІОС, 2007. — 384 с.
33. Ковбасюк Ю. В. Державні фінанси: теоретико-організаційні аспекти : навч. посіб. / Ю. В. Ковбасюк. — К. : КИЙ, 2007. — 260 с.
34. Кравченко В. І. Місцеві бюджети України : навч. посіб. / В. І. Кравченко — К. : Знання 2007. — 487 с.
35. Крисоватий А. І. Бюджетна система : навч. посіб. / А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. — Т. : Карт-Бланш, 2004. — 331 с.
36. Кропівцова Н. І. Казначейські операції : підручник / Н. І. Кропівцова. — Х. : ХДУХТ, 2006. — 321 с.
37. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Т. Ф. Куценко. — К. : КНЕУ, 2008. — 256 с.

- 38.Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : підручник / І. О.Луніна. — К. : Наукова думка, 2006. — 432 с.
- 39.Любич О. О. Теоретичні основи прийняття фінансових рішень на макрорівні : підручник / О. О. Любич. — К. : НДФІ, 2004. — 348с.
- 40.Кириленко О. П. Місцеві фінанси : підручник / О. П. Кириленко, О. Р. Квасовський, А. В.Лучка ; під ред. О. П. Кириленко. — К. : Знання, 2006. — 677 с.
- 41.Нестеренко А. С. Місцеві фінанси в Україні : навч.- метод. посіб. / А. С. Нестеренко. — О. : Юридична література, 2006. — 106 с.
42. Джога Р. Т. Облік у бюджетних установах : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Р. Т. Джога — К. : КНЕУ, 2006. — 296 с.
43. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : підручник / К. В. Павлюк. — К. : НДФІ, 2006. — 584 с.
- 44.Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : підручник / Ю. В. Пасічник. — К. : КНЕУ, 2008. — 670 с.
- 45.Сидорова Т. О. Казначейство зарубіжних країн / Т. О. Сидорова, Т. О. Ставерська. — Х.: ХДУХТ, 2008. — 412 с.
- 46.Синчук С. М. Право соціального забезпечення України : навч. посібник / С. М.Синчук, В. Я.Буряк. — К. : Знання, 2006. — 318 с.
47. Соколовська А. М. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду : підручник / А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна ; під ред. А. М. Соколовської. — К. : НДФІ, 2006. — 320 с.
- 48.Свірко С. В. Облік виконання бюджету : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / С. В. Свірко. — К. : КНЕУ, 2008. —524 с.
- 49.Старостенко Г. Г. Бюджетна система України : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко. — К.: ЦУЛ, 2006. — 240 с.
- 50.Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. О. О.Сунцова. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 560 с.
- 51.Фещенко Л. В. Бюджетна система України : навч. посібник / Л. В. Фещенко. — Х. : ІНЖЕК, 2007. — 292 с.

52.Чечуліна О. О. Казначейська справа : навч. посіб. / О. О. Чечуліна [та ін.]. — К.: АВТ, 2008. — 288 с.

53.Шевчук І. Л. Бюджетна система : підручник / І. Л. Шевчук, А. А. Єремія. — Х. : ХДУХТ, 2008. — 452 с.

54.Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль бюджетних установ : навч. посібник / О. А. Шевчук— К. : КНТЕУ, 2007. — 215 с.

55.Юрій С. І. Соціальне страхування : навч. посібник / С. І. Юрій. — К. : Кондор, 2006. —462 с.

56.Юрій С. І. Казначейська система : підручник для ВНЗ / С. І. Юрій, В. І. Стоян, М. Й. Мац.— Тернопіль : Карт-Бланш, 2008. —590 с.